

KALANGYA

A DÉLVIDÉKI MAGYAR KÖZMŰVELŐDÉSI SZÜVETSEG
IRODALMI ÉS KULTÚRÁLIS SZEMLÉJE

SZERKESZTI: HERCEG JÁNOS

SZENTELEKY KORNÉL ÉS CSUKA ZOLTÁN ALAPÍTÁSA

1942 szeptember

XI. évf. 9. szám

H. J.: Gyász a nemzet ünnepén	383
FEKETE LAJOS: Tiszteletes úr! (vers)	384
HERCEG JÁNOS: Irodalmi társaság a régi Bácskában	385
MÉREI SÁNDOR: Mert költő vagy (vers)	389
LATÁK ISTVÁN: Nehéz évek	390
DZSINICH ILLÉS: Régi bácskai végrendeletek	397
HERCEG JÁNOS: Egy elfelejtett bácskai festő	404
JURG JÁNOS: Asszimiláció a Bácskában	410
BAJOR GYULA: Délmagyarországi címerek	414

IRODALMI SZEMLE:

HERCEG JÁNOS: Móricz Zsigmond. — MÁRKUS MIHÁLY: Gyórfy István: Magyar nép, magyar föld. — CSUKA ZOLTÁN: Máthé Elek: Amerikai magyarok nyomában. — ILLÉS SÁNDOR: Ács Tivadar: Magyar úttörők az új világban. — LÉVAY ENDRE: Magyarország és a Balkán.

Megjelenik havonta
Egyes szám ára 2.— P.
Előfizetés egész évre 24.— P.
félévre 12.— P.

Szerkesztőség: ZOMBOR
Budapesti szerkesztőség:
Csuka Zoltán,
Budapest, VII. Baross-tér 15

Nyilatkozat. Alulírott Dr. Abrámovics János zombori ügyvéd kijelentem, Csuka János úrnak, a Kalangya június-augusztusi számában megjelent cikkével ellentétben — hogy soha sem jártam Párizsban, s magyarellenes pánszláv tüntetésekben nem vettem részt. Csuka János úr informátorától bírói úton kérek elégtételt.

Dr. Abrámovics János,
ügyvéd, Zombor.

Gyász a nemzet ünnepén

Egy falusi temetőbe mentünk éppen, drága halottunk emlékének hódolni, aki ezelőtt kilenc évvel Szent István napján hagyott árván bennünket, kisebbségi magyar írókat, azzal az utolsó üdvözlettel, hogy: Szeressük azt, ami a miénk. Ezek a szavak azóta törvényként élnek a szívünkben. Mindent szereztünk, ami a miénk, ami magyar.

Gépkocsink lassítva hajtott a fellobogózott kicsiny sváb falukon át, ahol derűs lélekkel pipázgatva, ünneplőbe öltözve ácsorogtak a parasztok. Jó érzés volt látni a hűséget, jó érzés volt tudni, hogy ezer éve áll az ország a szent király alkotmányát védve, gyászosvégű csaták és viharos századok után is. Egy pillanatra talán meg is feledkeztünk arról, hogy ismét háborúban élünk, hogy hazatérésünk után csak rövid ideig élvezhettük a béke nyugalma és tiszta öröme. Visszahuppantunk apró gondjainkba, amelyek akkor oly nagyoknak tunk.

S amikor halott társunk sírja fölött fogadkoztunk, hogy hagyományát sértetlenül visszük tovább, ebben a fogadalomban benne volt önfeláldozó ragaszkodásunk hazánkhoz és nemzetünkhöz is.

Ezután már erőt merítve és megnyugodva zavartalanul tárgyalhattunk a falusi kulturház tágas termében helyzetünkről itt a déli végeken. S akkor egyszerre kitárult az ajtó, egyenruhás hivatali ember lépett be rajta, arca sápadt volt, homloka verejtékezett, de alakja megfeszült, katonásan megmerevedett, amikor bejelentette a gyászhirot.

Elsötétedett az ég, a tragikus magyar sors nagy, fekete madara felszállt fészkeről újra és eltakarta előlünk a napot. A történelem zord szele csapott arcunkba, azé a magyar történelemé, amely Mohácsot hozta ránk és Trianont, azé a történelemé, amely a legszebb ünnepet is feketébe borította anyiszor már, s amely végzetesen a miénk.

Már csak a kegyelet formalizmusa volt, hogy egyperces némasággal adóztunk a nemzeti gyásznak. Hogy lelkünkben mi viharzott át nem egy percig, hanem napokig, arra fájoan emlékezünk ma is mindannyian.

Halottaké az emlékezés, élőké az élet! A csapások és megpróbáltatások csak keményebbé teszik az embert. A nemzeti gyászból merítettünk hitet mi is a jövőhöz, népünk és országunk jövőjéhez, amelynek előkészítéséből részünket a hős Fiu áldozatos példájához híven és a megtört Atyához való tántoríthatatlan hűségünkben kivenni akarjuk. Hiszen törvényünk van rá: Szeressük, ami a miénk. Őrizni s szeretni fogjuk!

H. J.

Tiszteletes úr!

(Szarka Boldizsárnak.)

Hétszáz lelket terelt be az Isten
kicsi nyájadba tiszteletes úr,
hogy hétszáz lélek szűzföldjében, itt,
dolgozz láthatón s láthatatlanul.

Szegényen élsz, mert kicsi a falu;
de hétszáz lélek nagy-nagy hatalom
s mivel nem töprengsz földi jók fölött,
hétszáz lelked van s uralkodsz azon.

Hétszáz lélek! Óh! milyen küzdelem
uralkodni egy lelkemen, — mi van,
mikor földi dolgokkal vesződöm
a szenvedélyek rossz óráiban.

Mégis, tereld a hétszáz lelkeket
a legjobb útra, mit isteni Ujj
mutat neked, hogy nyájaddal együtt
az Úr kedve szerint megigazulj.

Látod én is lelkekkel törődöm,
csak nálam kicsit nagyobb a család;
pár milliószor hétszáz lélek él
a földön együtt s ez a nagyvilág.

Éjt és napot egybekötve őrzöm
a hétszáz lelket, amely nyugtalan,
mert rossz álmából épp, hogy ébredsz
a magyar világ és a nem magyar.

De költő dolga mindig strázsa volt
és családja volt az egész világ
s ha háború jött, gyilkos puskaport
átkozott el, hogy ne hulljon a nyáj.

Tiszteletes Úr, vigyázd a falut!
(engem furcsa látomás megintett:)
láttam bajra gyülekező népet,
míg az Uristen félretekintett...

FEKETE LAJOS

Irodalmi társaság a régi Bácskában

A délvidéki magyar irodalmi élet kezdetét mi a megszállás első évtizedére tesszük, holott Bácskában már azelőtt is éltek írók, akik közösséget vallottak e vidékkel, sőt 1906-ban megalakult a „Bács-Bodrog vármegyei irodalmi társaság” is, amely élénk tevékenységet fejtett ki.

A kisebbségi írók mozgalmának alapja az a közösségtudat volt, amely az idegen országba szakadt magyarságban kialakult, az akkori idők írói azonban a polgári társadalom sznobizmusára támaszkodva járták be Bácska nagyobb városait és falvait, hogy „istenadta tehetségük erejével saját szűkebb hazájuk szellemi színvonalát mind magasabbra emeljék.”

A sötétedés kora, — ahogyan Féja Géza nevezi a kiegészítés és a fin de siècle közé eső időszakot — már elmúlt, az irodalom állóvizét új szelek fodrozzák, a kultúra és a közélet egyszerre megtelik pezsgéssel és egyre többen idézik, rajongva, vagy gúnyolódva egy magyar költő — valami Ady Endre — Párizsból küldött szokatlan hangú verseit.

Az irodalom értéke egyszerre felszökött. Máról-holnapra jelentkezett egy nemzedék, s kérte jogait. Érthető, hogy nem akarták átadni helyüket azok, akik különben már csak a múlt repedt kürtjébe fújhatták dalaikat. S éppen ezeknek a hagyományokat csöppet sem tisztelő fiataloknak nem! A küzdelem olyan hevességgel indult meg, amilyenre a magyar szellemi életben még nem volt példa. S ennek a küzdelemnek harcizaja elhallatszott a Bácskába is.

Az itt élő írók is elérkezettnek látták az időt, hogy legalább saját pátriájukban kihasználják az irodalmi konjunktúrát és a két század felvonásközében gyorsan szervezkedjenek.

Dömötör Pál, az ismert költő, már 1893-ban összehívta a Zomborban élő írókat, hogy irodalmi társaságot alakítsanak, de hosszas vita után maga Dömötör is lemondott tervéről és úgy határozottak, hogy inkább a helyi dalárdát fogják erejükkel gyarapítani.

Tíz évvel később már komolyabb formában kezdték a szervezést. Igaz, a társaság megalakulását számtalan akadály megnehezítette. A szegedi írók sem nézték jó szemmel a bácskaiak szervezkedését, s hogy a Dugonics-társaság a maga „délvidéki” szerepét látta-e megkurtítva egy Zomborban székelő irodalmi társasággal, vagy pedig a Délvidék kultúrcentrumának kérdését látták Zomborral eldöntetlennek, azt a régi lapokból megállapítani nem sikerült. A Szegedi Híradó mindenképpen nevetségessé akarta tenni a bácskai írók mozgalmát, s azt műkedvelők meddő

erőlködésének tüntette fel. Élt a Bácskában azonban néhány csakugyan kiváló író: mint Gozdsu Elek és Papp Dániel, akik már korábban is távortartották magukat a náluk valóban szürkébb egyéniségektől, s így elleneztek minden közösségi megmozdulást.

Bácskának nem volt Tömörkénye, szépírókkal alig dicsekedhetett, mert Gozdsu Temesvárra költözött, szegény Papp Dániel még messzebbre: meghalt. De a történettudománynak néhány kitűnő képviselője volt: Iványi István, Dudás Gyula, Trencsényi Károly, Cziráky Gyula, Thim József, Gubitza Kálmán és számosan még főleg a vidéki tanítói karból, akik az akkor már húsz éves Bács-Bodrog várnegyvei Történelmi Társulat felvirágoztatásán dolgoztak, évkönyvük jelent meg, múzeumot tartottak fenn és még 1896-ban kiadták a vármegye első monografiáját. Ez a társaság nem érdemelte meg Szegedtől a lekicsinylést. Hogy az új együttesben éppen ezeknek lesz a legkisebb szerepük, azt akkor még a szegediek sem tudhatták. Pedig sajnos, így volt.

Az irodalmi társaság elnöke Vértesi Károly lett, egy harmadrendű író, de igen jó szervező, az akkori magyar vidék tipikus „kultúrembere“, amolyan hivatásos elnök, aki költséget és fáradságot nem kímélt, ha a maga ünnepeltetéséről volt szó. Tekintélyes ember volt, jómódú ügyvéd, társasvacsorák és ünnepségek vezérszónoka. A megyei életben rendkívüli népszerűségnek örvendett. Talán ő volt az egyetlen író — Gozdsu Eleken kívül — aki úr is volt, s akit a megyének nem kellett szégyelnie. Valóban tudott reprezentálni, s az ő elnökségével a társaság már biztosította a fél sikert.

A Vértesi által megfogalmazott alapszabályok a szépíróknak helyeznek kilátásba nagyobb működési lehetőséget, amikor a társaság céljaul a következőket jelölik meg: „Bács-Bodrog vármegye és városi szellemi életének emelése, a nemzeti közművelődés elősegítése, egy **tisztán irodalmi** jellegű társaságnak a magyar társasélet fejlesztésére irányuló működése által“.

Arra, hogy e vidék táji, vagy népi sajátosságait kellene kifejteni a bácskai íróknak, hogy helyi színekkel kellene gazdagítani a magyar irodalmat, arra sem Vértesi, sem más nem gondolt. De amire addig és azóta is valószínűleg csak nagyon kevés írói szervezet alakult: „a társasélet kifejlesztésére“ — Vértesiéknek külön tehetségük volt. Ma szinte hihetetlennek hangzik, hogy itt a Bácskában ezeket az írókat valósággal dédelgették. Egy-egy irodalmi estjük társadalmi esemény volt s azon képviseltette magát a hatóság is.

Az irodalom akkor még nagyobb tiszteletben és megbecsülésben részesült. Oly nagy tiszteletben, hogy bírálni sem meré-

szeltek. A köztudatban akkor még úgy élt az író, mint a nemzeti művelődés legfontosabb tényezője. Hogy tehetséges volt-e, azzal abban az időben nem sokat törődtek Bácskában. Ha mellékesen úriember is volt, minden ajtó kitárult előtte és előadását udvariasan meg is tapsolták. A polgárisodási vágy megalégedett a külsőséggel, a lényeggel nem sokat törődött.

Vértesi és valószínűleg közönsége is csak azért látták szükségesnek egy irodalmi társaság létrehozását, mert azt a nagy vármegye tekintélye és országos jelentősége megkívánta. Nem illett elmaradni. Csak ez és semmi több nem derül ki Vértésinek a társaság alakuló ülését előkészítő vezércikkéből:*) „Sajátos büszkeséggel szeretjük megyénket Bácsországnak nevezni. S tényleg, van nem egy államocsksa, mely területi nagyságban mögötte marad vármegyénknek. Földünk is tejjel-mézszel folyó Kánaán, melynek jövedelmét még az ősi gazdálkodás rendszere mellett is megírgyelhetné egy-egy kisebb balkáni állam. Népeiségünk is van akkora, hogy bőven telnék belőle kormányzókra és kormányzottakra egyaránt, ha országosdit lehetne és akarnánk játszani. Szóval anyagi erők dolgában minden nehézség nélkül meg tudnánk felelni egy Bácsország követelményeinek.“...

„Szoros értelemben vett szellemi mozgalmaink, sajnos, a kellő érzék és ennek hián a pártolás elégtelensége miatt, hovatovább végelgyengülésben múltak ki. Volt úgy is, hogy egy-egy kultúrvállalkozásunk amiatt jutott idő előtt zátonyra, mert a szervező erők között kiegyenlíthetetlen személyes ellentétek merültek fel. Ez is szellemi kiskorúságnak jele.“

A társaság megalakulása után Vértésinek már nem volt oka panaszra. Egymásután kapták a meghívásokat irodalmi esték tartására: Ujvidékre, Szabadkára, Bajára, Bezdánba, Kúlára, Hód-ságra. Természetesen minden előadást nagyszerű bankett és mulatság követett. Utóbbiakat az írók sem becsülték le. Vértesi hosszú cikkeken számolt be esetenként az „irodalmi vándorgyűlésekről“. Egy ilyen beszámoló részletét leközlöm,*) hadd lássák a mostani délvidéki írók, hogyan lehetett akkor az irodalommal boldogulni:

„A színügyi bizottság meghívta a zombori szereplőket a páholyba. „A szerencse fia“ volt színen. Piukovits József és Milkó Izidor dr. társaságában jól folyt az idő, de a második felvonás közben már tálalták a Bárányban a vacsorát, rántott bárányt stb. Szokásból idejegyzem az ételsort: vegyes filets körítve, fácán kompóttal, rántott bárány salátával, giardinetto. Ez a legutóbbi gazdagon volt kiállítva, tézstaneműeket is foglalt magában.

*) Bácska, 1905 szeptember 12.

*) Bácsmegeyei Függetlenség, 1909 január 28.

„Az Irodalmi Társaság megjelent zombori tagjainak tiszteletére volt adva a vacsora. Vértesi elnököt tették középre, mellette Révész Ernőné egyfelől, másik oldalon Englander Reza“.

„A híres szabadkai siller legjobb minőségében kerülvén az asztalra, csakhamar beszédessé váltak az ajkák, a szóár azokat is magával ragadta, akik csak vizet ittak.“

„Elsőnek szólalt fel Milkó Izidor dr. lyceumi elnök és sok szép szóval éltette Vértesi Károly irodalmi társasági elnököt. Vértesi viszont Milkó dr. elnököt, a finom érzésű és ragyogótollú író. Pataj Sándor dr. főtítkár, az ügyes rendezőket: Winkler Elemér dr-t és ifj. Lányi Ernőt éltette. Lukácsy István az Irodalmi Társaság zombori szereplőire, Békefy Gyula dr. a szabadkai szereplőkre emelt poharat. Ifj. Lányi Ernő a jelenvolt hölgyekre, Latinovits Szaniszló a szabadkai nőkre köszöntött. Milkó Izidor dr. Békefy Gyulát éltette, Vajda dr. pedig Toncs Gusztávot. Patyi István Winkler Elemér dr-hoz szállt. Englander Reza a nők egyenjogúsításáról szólt. Patyi István Révész Ernőre emelt poharat. Végül Vértesi Károly Szabadka város közönségét éltette. A lakoma igen kedélyes volt, fesztelen társalgás fűszerezte. A társaság egy része, befejezésül a Pannonia új kávéházba ment.“

Hát népünnepegyről sem lehet szebben zengen. S ezek az irodalmi esték valóban felértek egy népünneppel. Bezdánban például lovasbandérium várta az írókat, Hódságon a tűzoltó zenekar. Az irodalmi társaság mindenben teljesítette azokat a követelményeket, amelyeket tőle, mint egyesülettől a megyei úri szokások elvártak. Ha új főispán került a megye élére, az elnök és a főtítkár díszmagyarba vágták magukat és siettek a méltóságos férfiút az írók alázatos tiszteletéről biztosítani. Az új minisztereket táviratban köszöntötték, de természetesen egy-egy népszerűbb polgár jubileumi vacsoráján is képviseltették magukat.

Irodalmi termése vajmi kevés volt ennek a kis társaságnak. Megfakult írásaikból azonban mégis felfedezhetünk néhány jobb sorsra érdemes tehetséget. Révész Ernő például vérbő genre típusokat rajzolt Mikszáth hatása alatt, de erős egyéni színekkel. Radványiné Ruttkay Emma verset, novellát, mesét írt komoly szociális hangulattal, Alba Nevisnek az Új Időkben jelentek meg kedves, a jólnevelt úrilányok szempontjait soha el nem tévesztő versei, Molnárné Radich Jolánnak csiszolt, finom izlésű költeményei ugyancsak fővárosi lapokban láttak napvilágot. Akiben a tehetségnek csak parányi magja élt, azt a Vértesiék társasága és a bankettek nem tudták Bácskában marasztalni. Az öreg Dömötör Pál és Milkó Izidor vitorláját is minden bizonnyal a megváltozott idők szele hozta vissza Bácskába.

Pedig Erdélynek és a Felvidéknek már akkor megvoltak a maga írói. Még Szegednek is Tömörkény személyében. Bácskáról

csak a szerb Petrovics Vélykó tudott szólni. Ady, Móricz és a Nyugat mozgalmáért itt néhány zsidó ügyvéden kívül aligha lelkesedett valaki. Legfeljebb Rákosi Jenő egyoldalú megvilágításában hallottak róla. „Bácsország“ akkor nagyon messze esett a fővárostól. Az irodalmi élet pezsgésének csak a habja csapódott ide. A víz ott ásott medret magának s folyt tovább.

Azt írtam, hogy elődeink közösséget vallottak e vidékkel. Igen. De csak azzal, hogy itt éltek. Feladatait nem vállalták. Sorskérdéseit nem vették észre, színeit, hangulatait nem látták, nem érezték; táji karakteréről nem vettek tudomást. Úgy éltek itt, mint egy gazdag gyarmaton. Számukra ez a föld rég volt, csak **horizontálisan** látták, mélységeire és magasságaira már nem voltak kíváncsiak.

Az utóbbi időben mind gyakrabban sürgetik a Szenteleky Társaság megalakítását. A régi bácskai irodalmi társaság példája szolgáljon biztatásul, de egyúttal figyelmeztetésül is. A mi szempontjaink, igaz, mások. Amit elődeinknél hiányoltunk, arra megtanított bennünket a kisebbségi élet.

Vigyázzunk azonban, nehogy paródiája legyen ez a társaság az irodalomnak s egy változata a vidéki egyesületi játéknak. Én hiszem, hogy előbb-utóbb a délvidéki magyarság is felébred kulturális ájultságából és ugyanolyan érdeklődéssel vesz körül bennünket, mint elődeinket, a régi bácskai írókat. De bennünket most már az időhöz és kötelességeinkhez híven csak e vidék feltárá-
sának, ujjáköltésének, kulturális feltérképezésének szempontjai vihetnek közösségi munkára. E szempontok nélkül nincs szükség irodalmi társaságra, nincs szükség külön irodalomra sem, e szempontok nélkül boldoguljon mindenki úgy, ahogyan tud, s ahogyan az Isten megengedi.

Herceg János

Mert költő vagy

*Neked még szépek itt a csillagok
s virágot hajtanak a nappalok,
tudsz álmodni... nem bánt se zaj, se harc,
zenéd: a csend, tükröd: a tiszta arc.*

*Mert költő vagy, így élsz: négy fal között,
magánosan, egyébhez mi közöd?
Hadd forrjon künn az utca, mint az üst,
hozzád nem ér el se korom, se füst.*

*Nincs benned árnyék, szennyes ár, salak,
hiába bőrtönöznek szűk falak:
napod aranya csurgó égi méz
s kis ablakod a végtelenbe néz.*

MÉREI SÁNDOR

Nehéz évek

Télen a gyengén fűtött, alacsony borbélyműhelyben szorongtunk a rossz kis kályha mellett Vargával a fukar mcsterrel, aki még a borralalót is kölcsön szedegette pofonnal nevelt inasaitól és rosszul fizetett segédeitől.

— Jóska, — szólt az öreginasnak, ha Kocsis úr, a pékmester százassal fizetett, — adjál csak egy tizest, majd később visszaadom.

Jóska mogorván pillantott fel a pufók gyümölcskereskedő beszappanozott álláról. Nincs pénzem, megmondom, nincs pénzem — gondolta magában. De látta a mester is, meg a vendég is, hogy már kaptam néhány vendégtől borralalót. — Nem mert ellenkezni. — Tessék, főnök úr, — modta kesernyésen.

Máskor a segédtől kért kölcsön Varga. Aztán egyik-másik kis összeget letagadta.

— Segéd úr, maga csak kétszer adott kölcsön tegnap, — vitatkozott, — emlékezzen csak vissza. Először, amikor a „Globus“ cipőüzlet gazdájának váltottam, és másodsor, mikor Gyurácsik úrnak adtam vissza.

— Főnök úr, akkor is adtam, mikor Pupi, az a parkettás volt itt, vele ment el a főnök úr is...

— Akkor nem adott segéd úr, — ütötte ordítva az asztalt Varga, hogy a vézna kis emberke meghátrált. — És te, Jóska, — fordult dühödten az öreginashoz a mester, te nekem tegnap nem is adtál kölcsön!

— Dehogyan nem adtam, főnök úr, kétszer is, amikor...

— Elhallgas, te piszok, szembe hazudtolsz! — Majd adok én neked — és nagy pofonokra készülődve nevetgélt magában, mert látta, hogy a segéd is meghökkent és lemondott már — ki tudja hányadszor — az ügyesen kicsalt garasokról.

A balkezes inas azonban, aki — míg jobb kézzel megtanult borotválni — iszonytatóan sok pofont állott ki, néha megvadult és csak követelte a jó uzsonákat jelentő borralaló visszatérítését.

— Hogyne adtam volna főnök úr, mikor a kővér gyümölcsöst borotváltam, akkor is adtam; meg... De a célbataláló pofon elhallgattatta.

Kétségbeesetten bizonykodtunk, hogy visszaszerezzük a kölcsönadott vacsorapénzt, és a sikertelenségben bosszút esküdve, mindig megfogadtuk, hogy nem kölcsönzünk többé a mesternek. De nem lehetett a kölcsönt megtagadni a vendégek előtt. Nem adtak volna máskor, ha az előbb zsebrevágott borralalóból ki nem segítjük a főnökünket. Tudta ezt a mester is,

mert sose kölcsönzött máskor, csak a vendégek jelenlétében. Pedig a pénzváltós, mindig pénzzavart mímelő embernek szöleje, háza és „flancos“ felesége volt. Ámde a sovány, kopasz mester nagyon félt a felesége szigorúságától, s a sűrűn fogyasztott „kétdecijét“ az így elsinkófált pénzcécskékből fizette.

A műhely alacsony volt. A mélyén barlangszerűen alacsony és sötét odasepertük a haját és ott állt egy dézsa, amibe a szennyvizet öntöttük és a habot dobáltuk. A falak festése mindig nedvesen sötétlett. A nedves sárfalból eredő dohosság, a száraz években is vizesen korhadó padló, az olcsó kölni, az avasodó hajkenőcs és az olcsó szappan olajos, émelyítő szaga terhessé tették a levegőt. Rossz cigaretták füstje keringett állandóan a szűkös helyiségben. Mindnyájan sápadtak voltunk, csak a sovány, kimeredtszemű mesterünk vöröslött az italtól.

Varga ugyanis mindig ivott, de lehetőleg a más pénzén. Ivott egyedül, és ivott, ha Borovics, az unatkozó nagytrafikos hívta el; ha Bézi, a féltékeny cipésmester, vagy Babura, a gazdag magánzó vitte iszogatni. Néha Schreiner Titusz, a daráló-malmos jött részegen és elvitte Vargát a nagy liszthordó kocsin. Schreiner irtalmatlanul ütötte a lovakat mindig.

— Komám, — mondta Vargának. — ilyen jó kefefrizurát csak te csinálsz nekem a városban Tudod, van egy jánosom, az eliár borotválni, de nem tud megvívni kedvemre. De te! . . . És kitüntetésül nagyott ütött a mester vállára. Varga szélesen vigorgott ilyenkor, és körülnézve a személyzetten, elismerő pislantásokat várt.

— Segéd úr, vigvázson a rendre, nemsokára jövök, — fordult Dévics kollégánkhoz. Estig nem került elő. Egyszer a Begába estek Schreinerrel együtt. Akkor egy hétre kijózanodott.

A hosszú ivások után keresztbe állt Varga szeme. Mindenben kötözködött.

— De sok fát eltüzeltek! — volt a legelső szava. — Hogy van, hogy van, Zemkó úr? — kedveskedett a vendégnek, aki a káromkodó hangra felfigyelt az újságból.

— Köszönöm, Varga úr, megvagyok. — Itt egy mérges pattanás van, vigyázzon, segéd úr.

Ha télen fagyoskodtunk a szűk, levegőtlen helyiségben, nváron meg a melegtől és az unalomtól ásítotunk. Néha kiálltunk az ajtóba és néztük a fiatal nőket, akik a kirakatokat bámulták és a Bega hidjain át lustán ténferegtek. Míg mi, unatkozó segédek a szalvétákat hajtogattuk, préseltük, hogy újaknak és frisseknek látsszanak, a kisebbik inas az arcosos szivaccsal a légypiszkot törülgette az ablakról fáradhatatlanul.

Sosem tudtam a műhelyben olvasni. Ha férfi vendégeink nem tértek be unalmas életük eseményeit elmondani. unatkozó utcalányok fésültették a hajukat és trécseltek szakadatlanul.

— Csak egy kicsit, aranyos segéd úr. Mára szép akarok lenni, jön a palim faluról. — S elragadóan mosolyogtak, hogy elfeledkezzünk arról, hogy nem adnak borravalót.

Az olvasásért mindig kicsufoltak. Bubori, a szomszéd főpincér, — gyerekkorom óta ismert — ugratott legtöbbit.

— Tudós akarsz lenni, hogy úgy koptatod a könyveket, öcsém? Csak a szemedet rontod el! Gyere, inkább römizzünk egyet!...

Rosszul ment az üzlet. Elbocsátottak. Csak egy segéd maradt meg. Volt a mesternek mindig három-négy inasa. Az öregebbek már borotváltak is.

Sokáig nem kaptam munkát. Aztán akadt egy-egy kényelmes polgár, kereskedő, iparos, hivatalnok, vagy erősen elfoglalt munkás, akihez eljárogatam borotválni, hajat vágni.

Sose szerettem a műhely ásitó unalmát. Így a házalás mellett akadt időm olykor, hogy könyvet vegyek a kezembe. Szomorúságaimból meg karcolatokat készítettem. A külvárosi tengődés vigasztalansága áradt belőlük és sokszor eldobtam az írásaimat. Nem vonzott a kevés fizetés, a hetvén odavetett borraivaló a műhely látástól vakulásig tartó rabságába. Így vált belőlem nyughatatlan vérű házaló borbély. Zugiparos. Keresztül az Amerikán. a Plank-kerten, a szentgyörgyi állomástól a cukorgyárig loholtam lélektelenül.

Zsebeimbe reitem a szerszámokat. Ruhám bélése kikopik a tömött zsebeiktől. De szabadabb vagyok. Igaz, sokat rohanok, míg átfutom a várost. Sok mindent figyelek és sok mindent jobban látok. Messze kerülöm az ismerős írgv kismestereket, akik unatkozva álldogálnak szurtos üzletük előtt és a gyérülő vendégeket lesik, mint zsákmányra éhes, szomorú pókok.

Sívár esték és bánatos hainalok vándora vagyok. Sártól focsozó iárdákon bukdácsoló, kicsinves emberek szeszélveinek kiszolgálója. Kilómétereken keresztül loholok egy borotválásért, de nem rosszabb ez, mint a műhelyek taposó malma.

Átlopom magam a girbe-görbe utcákon. Sonnenfeld vár, a keményítőgyár hivatalnoka. A város másik végében lakik és már reggel félhatkor borotválni kell. Hatra megy a gyárba. Nála vannak az üzem kulcsai. Izgága, kövér ember, mindig siet otthonról. Nem szereti a feleségét s munkába öli az ereit.

— Siessünk, siessünk, Jani. már öt perccel mult félhat...

Könnyű szakála van, lekapkodom. Orgonakölnije majdnem bűdös, olyan erős szaga van. Megmosom az arcát.

— Holnapután, szerdán, elutazom, csak csütörtökön jöjjön, Jani.

— Igenis, Sonnenfeld úr, — felelem halkan és illedelmesen. De mi lesz, ha a parkettás mester is csütörtökön reggel akar borotválkozni? — gondolom el hirtelen és meghökkenek. — Eh, lesz, ahogy lesz. Valamelyikük szőrös marad. És majd felmondással fenyegetődzik. Két helyen egyidőben nem lehetek.

Sonnenfeld a hídra megy, én a Templom-utca felé vágok át. Nagykendős öregasszonyok bandukolnak a templomba, évszázados megadással mennek az esős utcákon.

A loholás és az ácsorgás a csukot kapuk előtt egyaránt kifáraszt. Néhol háromszor-négyszer kell csengetnem, mire álmos-kócosan kitekint valaki, mérgesen dohogva.

— Ki a fene az már megint?

— Bózsza úr borbélya...

Kapukulcscsörgés, beengednek.

— Ilyen korán akar az öreg borotválkozni, tán lakziba megy?

— Korán szeret tisztálkodni az öreg, — sunyítok csendesen. Senkit sem szabad megsértenem, nincs semmiről véleményem, mert nincs iparom és kisebbértékű ember vagyok, borbély, kozsvakaró, ahogy a külváros nevez bennünket, testápoló munkásokat.

Szlobonyi, a szabómester mindig tele van itallal, mint a csap. Gyakran rosszullet fogja el a szappanozás alatt. Italos emberek nem tudják elviselni a borbélyszappan kesernyés mandulaszagát. Néha nem tarthatja ki a borotválás végéig.

— Engedjen csak — tolja el adámcsutkája felől a borotvát — kimegyek... Nagyon csuklik és féligborotváltan kiszalad. Levegőért kapkodva jön be a féligkész tűzoltó ruháktól rendetlen szoba-műhelybe és folytatom a munkát.

A cipésmester, Pércsics mindig alaposan megvárakoztat. Sokszor egy óra is beletelik, mire borotválkozni a rossz karcsúre ültethetem. Hol a főzéshez kapkod, hol a cipőfejeléshez. Felesége szomszédol valahol. Nem szereti az urát és a gyerekeit. Az a hír járja felőle, hogy meg is csalja a gyámoltalan, akaratnélküli, sokat dolgozó, mindig mosdatlan embert. Lakószomszédjuk, öreg, szikár özvegyasszony puritán lélekkel szapulja rossz gazdálkodásáért Pércsicsné.

— Istenkém, Istenkém, hogy tehet ilvet egy asszony. Itt vannak a szép gyerekei, koszban hagyja őket; az ura szorgalmas, rendes ember és ő sose tartja itthon az orrát... Tudja, szomszéd, hogy én vizeskötéllel verném ezt az asszonyt!...

— Hagyja el, Julis néni — legyint lemondóan a suszter — megpróbáltam én már mindent. Nem használ a verés se, a szép szó se... Hej, mikor én orosz fogságban voltam, de jó asszonyom volt és számár fejjel otthagytam! De a honvágy, a honvágy... Kellett ez nekem...

Nagy hassal, magas vérnyomással üldögelnek a külvárosi nyugdíjasok a sárgás novemberi napon. Lehet, hogy utolsó őszi napsugarait élvezik. Alkoholba fojtott 70—80 éves szívük már nem sokáig bírja az erőlködést. Lábuk vízzel telt daganata lassan emelkedik. Szelíd a szemük, megbocsájtoán nézdegélnek az utcán csintalankodó szilaj cigánygyerekekre, akik rongyokban, de vidám, feketés képpel hancúroznak a házak előtt sarjadt őszi fűvön.

Bemegyek a nyugdíjas Szabó bácsival a konyhájukba. Míg én borotválók, rapancsos arcú felesége bodorszőrű kutyáit fűrösztli és selypítve énekelgeti a szappanosvíztől prüszkölő kis jószágoknak:

— Aranyos a patkó a sarkán... Aranyos a patkó a sarkán...

Csendes, megszokott mosollyal állítok be a külvárosi nyugdíjasokhoz, zugiparosokhoz és kismesterekhez. Megbámulom a 60—65 éves élénk embereket, akik fürge léptekkel mennek és kitartóak az élet viszontagságaival szemben. Mi lesz énbőlöm 60—70 éves koromra!... Hiszen már most, innen a harmincon örökösen a kínos fáradtság az alapérzetem. Tán sose jutok a szakállerdő végére!

A rapancsosarcú öregasszony csak a kutyáját szereti. Vilámló, örökké fiatal szeme a kényelmes örget kémleli. Mindig az öreggel zsörtölődik. Most már mindent elhanyagol, kifáradt a végeszakadatlan takarításban, meszelésben. Valaha minden ragyogott a keze alatt. Most már csak a kiskutyák selymes szőre tiszta. A lakásban az öreg és használt holmik szinte ragadnak a gondozatlanságtól. A házi „koszvakarászatot“, „tetűvadász munkát“ szörnyen utálja az öregasszony, de nem engedheti az öröget borbélyhoz, mert a hosszú várakozás ideje alatt „berúg“ és akkor fullad és káromkodik. Szörnyen tud gyalázkodni az öreg egykori fűtő korából. Az öregasszony ijedten hányja magára ilyenkor a keresztet.

— Istenkém, add vissza az eszét!...

Utálja az apró szőrrel teli szappanhabot a vén Szabóné.

— Huh, akár a kaporszósz. — Őszinte unodorodással viszi ki a piszkos vödört, amibe a vakarászat eredményét hajítottam.

Az olcsó vacsora-töpörtő mellé nem ehetek hagymát, ha az öregedő óras-mesterhez, Kudlikhoz megyek. Vacsora időtájon

járók hozzá hétközben. Nem szereti az erős szagokat Kudlik, különösen a kellemetlen szagokat nem. Rosszul lesz tőlük. Csak a fiatal lányok szagát szereti. Sok pénzt költ gavallér kedvteléseire.

— Ugyan ne sajnálja, Jani, úgy a kölnivizet, mintha a magáét használná... Van még a drogériában.

Szürkülő haját diófaolajjal kenem meg és egészen simára kefélem, ha este kirándulásra készülődik. Beteges felesége sejtí, hova megy ilyenkor.

— Dini, ha tudnád, hogy büzlesz a sok pancsolástól!... — csipkedi epésen.

— Nem érted te az urak dolgát, — legyint az órás nyugodtan.

Kudliktól hazamegyek és a maradék töpörtővel azért is fokhagymát eszek. Aztán olvasgatok a kis petróleumlámpa mellett, a konyhaasztalra könyökölve, míg a viaszkosvászorra nem bukik álmosan a fejem

Valamiről minden „vendéggel“ fecsegni kell. Ugyan milyen borbély az, aki nem tálalja fel a napi pletyka eseményeit. Ha más nincs, az időjárásról beszélgetünk. Témahiányban mindenki az időjárásról fecseg.

— Azt mondják, nem tesz jót a jövődő termésnek ez a végeszakadatlan esőzés, — mondom Muszinnak, az iskolaszolgának, aki paraszt származású s bizonyára érdekli a föld és a termés. — Felveti a víz a mezőket...

Vakbuzgó, kiasztott felesége öreg tepsit sárol a tűzhely előtt. Egész nap nem szólna, ha vallási térre nem terelhetné olykor a világiak beszédjét. Szavaimra felegyenesedik és mélytűzű szemét az ég felé fordítva, kioktat:

— Ha Isten úgy akarja, hogy mind kipusztuljon a termés, az is jól van, mert Isten akaratja...

Gyenge borbély, szerényen és ijedten elhallgatok a fanatikus hitnek ilyen életet kitöltő ereje előtt.

Muszinének nagyszemű, vékonyka lánya unottan seper. Az élet minden megnyilatkozását figyelő emberként sovány, barna arcára lopom anyja szavaitól riadt tekintetem. Ó, tudom, tetük másznak a lány hajában, pedig a bokájáról és a szeméről költeményeket kellene írni, mikor bő szoknyájában „kólot“ táncol.

Kerekes, a nyugalmazott börtönőr vastag, nehézkes ember, valaha nagyon szép feleségének rabja. Papucsuralom van náluk. Rigolyás beteg asszonya mindjárt sipít, ha hátra megy és kicsit hosszabb ideig marad.

— Szűzmárjám, mit tudsz ott ennyi ideig csinálni! Igazítsd meg a fejemalját.

— Az ember még a lábát sem teheti ki tőled, — dohog Kerekes és felemeli a csontvázsovány asszonyt, hogy fekhelyét

megigazítsa. Nem tud enni Kerekesné. Heteken át egy kis kávé, csöppnyi orvosságon tengődik. De még ez is kijön belőle. Semilyen orvoslás sem tud már rajta segíteni. Pedig Bosnyák Katica néni, a híres „vrácsás“ asszony is ráimádkozott már és kipróbálták az összes ajánlott füveket, folyadékokat, kenőcsöket és babonás eljárásokat is és az összes környékbeli orvost tönkretették már idegileg.

Kerekest gyorsan meg kell borotválni. Felesége nem nézheti békén, ha nagyon kicsinosítják a férjét.

— Tán háztűznézőbe akarsz menni? ... Alig várod már, hogy lecsukjam a szemem.

— Oliva, Oliva, mi jár az eszedben... — csóválja fejét Kerekes és jószágos igyekezettel túri a beteg ezer szeszélyét.

Olykor sehogyse fog a borotvám. Fenőszíjamtól függ ez. Fenőszíjam pedig misztikusan kiszámíthatatlan.

Sebők János a szövögyárban munkás. A sakkjátékba és a politikába szerelmes. Elhanyagolja a lányokat, elhanyagolja az öltözékét, ha sakkozhat vagy valakivel megebszélheti okosan a sustorgó eseményeket.

— Maradjon Jankóm egy játszámra, — kérlel a borotválás után. Hová siet? Megborotvál és utána úgy elszalad mindig, hogy szót is alig válthatunk.

— Nézze, János, úgyis könnyen kikapok magától. Minek vesződjünk, nem vagyok én érdemes ellenfél.

— Jobban múlik az idő. Ebben az átkozott esőben nincs kedvem a korszón csatangolni. Vagy menjek a Plank-kertbe garasos szerelemért? Maradjon még...

Este már merevek és fájdalmasak a rossz lábaim. Székre vagy ágyra huppanok, vagy rossz cipőpapucsba dugva lábamat konyhánkban mászkálók, összekunyorált könyvekbe bújok és nagy műveltségről álmodozom.

Ó, ha egyszer könyvek halmi közé ülhetnék gondtalanul és falhatnám a betűket megszakítás nélkül, talán nem is jajgatnék többé a szomorúságtól.

És nem gyűlölöm a borotvám. A világválság káoszában keskeny utat vagdosok vele magamnak, kifelé, valahova a mindig sötétben ködlő kenyértelenségből.

Kimeredt szemmel keserű kétségek hangját figyelem: ugyan mit akar egy az anyagi elesettség és a kisebbségi sors szeszélyeiben szomorúságokat firkálgató borbélylegény? Kultúrába szerelmesedve siratni a vidéki szűkösség áthághatatlan korlátait? Minek álmodik? Mire törekszik? Maradjon békén, pusztuljon békén a süllyedő életért kapaszkodó vidéki kontár.

(1934)

Laták István

Régi bácskai végrendeletek

A családi élet kötelességeinek szolgáltak dédapáink, amikor haláluk előtt, vagy még erejük teljében, de az elkerülhetetlen végre számítva, gondoskodni kívántak utódaikról és „végintézetet“ tettek az erre meghívott községi „notárius“ és előljárók, mint „hites bizonyosságok“ előtt.

A végrendelezés, a hagyaték sorsának meghatározása már a XVIII. század végén szokásos volt Bácskában és a fennmaradt korabeli megsárgult, foszladozó öreg irások nemcsak a családi élet szilárd, patriárkális alapjait bizonyítják előttünk, de bepillantást engednek a vidék szociális viszonyaiba és ami mindennél érdekesebb a népi szokásokba is.*) Úgy tartalmukat, mint alakjukat és szempontjaikat tekintve, roppant tanulságosak ezek a végrendeletek.

A komoly és fontos dologhoz híven és összhangban a végrendelező lelki hangulatával a kereszt jelével, „a (teljes) Szent Háromság“, vagy „A Szent és eloszolhatatlan Háromság: Atyának, Fiúnak és Szentlélek Istennek nevében. Amennel“ kezdődik.

A végrendelező rendszeren, mint nagybeteg, vagy idős korban lévő családfő iratja meg utolsó akaratát. S miután a hivatalos ember ezt a munkát bizonyosan a végrendelező anyagi helyzetéhez mért tiszteletdíj ellenében végezte, találunk egészen rövid és csupán a tárgyra szorító tömör stílusban megfogalmazott végrendeleteket, de nem ritkán valóságos költői szárnyalású episztólákat is. Ha kicsinek ígérkezett a honorárium, rövid lett a végrendelet; egyszerű és szürke, ha pedig bőkezűnek ismerték a hagyományozót, zengzetes, hosszú körmondatokban, a gazdagság és jólét imponáló fényében tündökölt utolsó akarata.

„... bizonyosan nem tudni, hogy mikor tetszik Isten Őfenségének e világi mulandóságból az örökkévalóságba meghívni“ — szól az egyszerűbb végrendelet kezdete és „En... minekutána a természetnek közönséges törvénye szerint közelgető halálomnak óráját mikor tetszik Isten Ő szent felségének lelkem e világ mulandóságából a mennyei örökkévalóságra meghívni meggondoltam és szívemre vettem volna annak méltó és szükséges meggondolásából...“ mondja már sokkal ünnepélyesebben, s bőbeszédűen a valószínűleg jobban megfizetett végrendeletíró litterátori tehetsége.

A végrendeleti bevezetések gazdag változataiból még közölhetnénk szemelvényeket, de e stílus-képeknél talán érdekesebbek az egyes szempontok és határozott kívánságok. Például: „... minden per patvarkodásoknak eltávoztatására“, „hogy férjfiú és leány-

*) A szemelvények csonolyai végrendeletekből valók.

gyermekeim között a szent békeesség megmaradjon és az Istennek malasztja és áldása rajtok áradjon és vellök munkálkodjék“, vagy „hogy őket bátorságba tegyem“, „hogy köztük egyenességet tehessek“, „az arányosság megtartasson“, „mindennemű vagyonyomra nézve akár ingó, akár ingatlan légyen az e következő utolsó rendelkezésemet megtenni kívántam, mellyet maradékaimnak sinor mértékül és szentül megtartani általok — akarom“.

Ezután következnek pontokba véve az egyes végintézkedések, előrebocsájtva többnyire a „vagyonyi“ állapot, vagyis az ingó és ingatlan javak felsorolását: a fertály sessioföldet, a házat, sövényhambárt, a szöllőt, a lovat, „kotsit“, szerszámot, tehenet, harmadfű üszöt, „rúgott bornyút“, „sertvéseket“, birkát stb., s egyéb házi eszközöket, apróságokat („avitládát“), — továbbá az örökösödő hitvestárs (néhol „nőjje“), no meg a férjfiú és leánygyermek megnevezését.

Az első pontban (ritkábban az utolsóban) az örökhagyó a lelkéről és testéről intézkedik, amikor mondja: „ajánlom lelkemet az Isten („az én Teremtőm“) véghetetlen irgalmasságába“, vagy „Isten Ő Felségének szentséges szent kezeibe“, vagy „az én Istenemnek a Krisztus Jézusnak kebelibe, az Isten Anyjának, Szűz Máriának esedezésébe és Őrzőangyalomnak oltalmába, testemet pediglen a föld rothadó gyomrába (néhol „öblibe“), ahonnan tudniillik vette eredetét, kívánván, hogy gyermekeim a közönséges tiszterembe, amint tellik annak rendje szerint illendően eltemetessenek (vagy néhol „takarittassanak el“) és a lelkem vigasztalására 30, azaz harminc (néhol 50) Pforintokat öreg (vagy kis) szt. misékre adni el ne mulasszanak, sőt kötelesek legyenek.“

Másutt ez a szép vallásos intézkedés ekkép van formulázva: „Isten kegyelmes rendelése szerint testemet a földnek, ahonnét eredetét vette, visszaadom, a lelkemet pedig az Felséges s véghetetlen irgalmú Istennek ajánlom és hogy azt holtom után maga szt. Színe eleiben vegye öszvetett kezekkel s könyves szemekkel Nékie esedezem.“ (G. A. mint néhai Ó. J. elmaradott özvegye. — Cs. 1803. IV. 2. kelt végrendeletéből.)

Vagy mint „özv. H. J. született nemes Zelenka 67 esztendősen öreg asszony“ rendelé: „A szőlőmet által írom nemes ifiu Z. M. öcsémnek oly formán százötven forintokért váltóban, hogy abból ötven forintot a ne talán történendő temetésemre kiadjon váltóban, 100 forintot ismét a templom cassájába be adjon és adózzon interesre ő vagy utánna másakárki mint örökös fundatiómra, hogy annak esztendei interesse fejébe hat kis mise vagy 3 nagy nequiem szolgáltasson lelkemnek vigasztalásáért.“ (Cs. 1831. III. 17.)

„Ingó bingó jószága és ingatlan vagyonya eránt“ a következőket nyilatkoztatta és rendelte „utolsó akarattya szerént“ a

testálló. Itt sokszor ismét a vallási momentum nyer elsősorban kifejezést abban a rendelkezésben, amelyet például egy 1796. nov. 21-én kelt végrendeletben J. J. örökhatyó tesz éspedig: „Ezen tinót azon tinóval együtt, melyet F. I. számozni tartozik, hagyom az templomba egy kis oltárnak ékességére, ehhez meg az ötödik lovat is és ha lehet szent Péter és Pál dicsőségére.“ Vagy például N. J. 1822. IX. 3-án kelt végrendeletében meghagyja: „Istvány fiam legalább öt esztendőnek el folyása alatt halálom után kétszáz azaz 200 Rfkat váltócédulában egy Szűz Mária képe készíttetésének segedelmére a Csonopla templom cassájába fizessen le és fizetni okvetlen köteles legyen.“

Azután következik az ingatlanok és ingóságok elosztása a „férjfiú“ és leány gyermekek között biztosítva a „hitvestárs“ („nőjje“) nyugodt, zavartalan megélhetését. A „vagyon“ java (ingatlan) részét öröklik a „férjfiú“ gyermekek, legtöbbit rendszerint „a szárnya alatt levő és engedelmissen szolgáló fiú“, akinek kötelessége volt a terheket, az adósságokat magára vállalni, „a portziót kifizetni“, az özvegyen maradt anyát „megbecsülni“, ruházni, ápolni, táplálni és „dajkálni“, vagy a „conventiót“, illetve tartás bért neki fizetni, vagy esetleg a mostoha anyának a „morringot“ „egyszer de nem többé“ kiadni. Továbbá köteles még a férjnél levő, már „szárnyukra eresztett“ asszony testvéreinek, „akik jussaikra nézve a neveléssel és férjhez adással tett költséggel megelégedjenek“ 10—100 forintokat, vagy 10—20 birkát, vagy pedig egy „rúgot bornyút“ kiadni, csak azért — mint az örökhatyó mondja — „hogy rólam megemlékezzenek és tudhassák, hogy atytyuk volt és azzal az igen kevésbül miután tehetség szerént férjhez lettek adva és amint akartam, megjutalmaztam, megelégedjenek de keresettyük ne is lehessen.“ Épp úgy ha maradt kiskorú leánygyermek, azt is az ingatlanból legtöbbit részesült „gyámoló“ bátyja, a ház és gazdaság kormányzója „tehetség szerént férjhez adni“ tartozott.

A legkisebb leányokról, a „neveletlen testvérekről“ külön törtenik gondoskodás például akkép is: „E. középső és M. legkisebb leányaimnak halálom történetére szinteképpen egyikének 10 váltó forintokon fellyül még sorsokhoz illendő (7) hét szoknyájok legyen... és férjhez menetelek alkalmával a leányi házi bútýorokat és számokra már elkészített ágyi ruhákat általadatni rendelem.“ (N. J. cs. lakos, „mint testálló“ végrendeletéből, mely „költ Pünkösöd hava 4-én 1833 esztendőben.)

A hitvestársé az örökös lakáson kívül többnyire a szőlő (pl. hat pászta hosszú 24 barózda széles), mely a „hordókkal edgyütt“, de „a bort mely vagyon felezve hagyom“ (t. i. fele a gyermekeké) no meg „a házi aprólékok, mellyek asszonyt illetnek.“ Másutt

(mint pl. N. J. 1822. IX. 3. kelt végrendeletében) az „elmaradott“ özvegynek, „de csak míg nevét viselné“ élelem fejében „4 mérő lisztet, három akó bort ha terem, egy hizott sertést kiadni, egy fejős tehenet használni adni köteles leszen (a főörökös), de el sem is mulassza“ rendeli a testálló.

Különös figyelem illeti az anyát, megkülönböztetett gondoskodás történik a hátrahagyott özvegyről. P. J. 62 esztendő „igen nagy betegségben levő ember“ 1839. II. 24-ikén kelt végrendeletében, ahol ez áll: „Mivel F. fijamba legnagyobb reménységem vagyon, ugyanazért Isten után mindenemet ő reája bízom, mely okból csak ugyan mindennemű vagyonomnak feliben áltáljában örökösitem oly feltétel és kötelesség mellett, hogy az édes anyát, aki még él a házban gazdának és gazdasszonynak tovább is hagyok, Ferentz fijam de igen nagyon meg becsülje és a gazdaságot mindenestül össze tartsa, de nem is leszen szabad semmi ingatlan vagyont el idegeníteni méglen az édesanyjuk, édes B. feleségem élni és házamba lakni fog, ha pediglen valamely gyermekem (5 fiú és 1 leány) valamiképp még édes anyjuk életében háborkodna attúl az illető bíróság által de foganatossan eltiltasson“.

Sok ízben megindokolja a végrendelkező, hogy miért részesül kevesebb örökségben némelyik „férjfiú gyermek“. Ez többnyire szófogatatlanság, vagy „mivel torkára hágott vagyonyának ivásával“, vagy „mert vándorlásban vagyon“, vagy „mert nemcsak, hogy meg nem becsült s nem táplált, hanem még nagy tsúfsággal a házból az ágyatskámát (az anyáért) ki is hányta és magamat is onnét kitaszitott“. (Néhai N. J. „elmaradt özvegye P.“ 1815. IV. 3. kelt végrendeletéből.) Vagy hogy „Gy. fijamnak, aki engemet, mint legöregebb fijam, mihelyest talpra állott először és azután 2-szor, de 3-szor is elhagyott és becsülni nem akart, mint érdemetlen fijúnak ámbár semmit se kellene hagynom, de meggyengülvén szívem, hogy tudjon attya felül holtom után hagyom a szőlőmnek felét fele hordókkal, egyebet semmit.“ (1836. VIII. 8.)

Hasonlóak ezek az indokolások is (pl. egy 1830. VII. 13. kelt V. F. végrendeletéből): „A. fijamnak noha az erkölcsstelen semmit sem érdemlet, mivel több tsintettei miatt engem megszomorítván katonának adattatott és számosabb költséget okozott, sőt mondhatom meg is lopott legyen, egyebet nem hagyok a szőlőmnel és az is az én és feleségem halála után“, vagy pedig amint özv. G. Ö. szül. E. 1843. I. 21-én kelt testamentomában olvasható: „mivel M. fijam a házamban magam és a többi gyermekeim között a csendes megegyezést rossz erkölce miatt fölzavarta mely véget szárnyaim alul el eresztettem, sőt mint érdemetlen, aki semmi jó tanácsot befogadni nem akar, tőlem elmenni kényszerítettem félvén az Isten büntetésitül, mely reám, házamra, javaimra és gyermekeimre

áradhat, miután minden javambúl úgy mint magam akartam, ő nekie pedig kedve volt, egészen kiosztottam, követőleg semmi keresete nem lehetvén kielégítettetett." Nem kevésbé érdekes öregebb L. J. testálló 1831. VI. 8-án kelt végrendeletében található indokolás: „...K., Ö., M., B. leánygyermekemeimet is tehetségem szerént férjhez adván kiadtam és egyenként egy-egy üszövel kielégítettem, kivévén az Örzsén kívül, aki nem várván az én akaratomat önmagát kielégítette duplán, triplán, mert az édes anynyuk ruháját egészen alatomosan magának tulajdonította akaratom ellen és azért üszöt nem kap, ezen kívül 6-or: Mivel A. fiamnak első felesége halála történte után egy kis gyenge gyermeke maradt a mellyet szoptatni mással kellett és mivel ily terhet fiam felesége maga viselte jobbára, ugyan azért nékie A. fiam részébül 10 forint azaz tiz forint ki hajuljon és ki adasson váltóban.“

Van eset, amikor az atya ki is zárja rossz fiát az örökségből, amint az pl. K. Gy. 1850. V. 13. kelt végrendeletében olvasható: „A. fiamat pedig mivel pazarló, számtalanszori gonosz tettei miatt a vagyonyomat 1200 váltó forintokba megcsorbította — azonba Isten és ember előtti el nem nézhető gonosz megátalkodása mellett kezemet eltörni és fejemet beverni nem iszonyodott — tökéletesen atyai keblembül vagyonyomból kizárom — azonba tőle származott gyermekeinek, mint unokáimnak hagyok öszvessen egy száz váltó forintokat mellyen P. fiam önmagát a helybeli árvák pénztárába kötelezze a szokotti gyümölcsözés alá.“

Az örökhagyó „özv. F. M. szül. Sz.“ Cs.-án 1830. IV. 22-én kelt végrendeletében található szigorú meghagyás kemény parancsként hangzik, amikor elrendeli: „J. fiam, aki mind eddig támogató segédem vala, szolgálattyaival engemet udvarol és tart és mivel még a közelkezendő takarításomat ő tőle várom és akárminémű történhető adósságokat ő mint örökösöm tartozna kipótolni rendelem, sőt keményen meghagyom, hogy J. fiamat mint minden vagyonyomban való örökösömet se ne háborgassák se háborgatni ne merészeljék leányaim, mivel lelkem esmérete szerént tudom, hogy J. fiam bőven megérdemlette.“

A szegény B. M., özvegyasszony, 1847. I. 14-én szegényes, de érdekes házi ingóságairól ekkép rendelkezik: „...egy nyoszolát, 4 vánkost, két deréaljt, egy kék dunyhát, egy lepedőt, egy vörös ágyterítőt, egy avét réklit, egy kék nagy kendőt, egy kék kötényt, egy fekete selyem pruszlikot, 4 szoknyát avittakat, egy avit tyurakot, egy dézsát és egy kis teknyőt szinte P. öcsémnek hagyom értetőleg ha életben lennék is.“

A végrendelkező, amikor a „hívséges szolgálattyanak s dajkálkodó fáradtságának megjutalmazására“ hagyja fiára „vagyonát“

sok esetben a házközösség megtartására gondol, mint pl. V. M., ki Cs.-án 1833. V. 15-én kelt végrendeletében meghagyja „hogy halála törtévé” minden néven nevezendő gazdaságban legelőszőr F. fia legyen a kormányozó, annak halála törtévé I. és ezután J., de együtt maradjanak azon lakó házamba, melybe elmúlok, ha pedig valamelyik egyenetlenkedne vagy együtt maradni nem akarna, a házambúl kimenni törekedne, annak az aki az gazdaságot kormányozná osztatlan testvérjével vagy maga a házbúl való kimenetele után négy esztendőre egyenként öszvessen négyszáz Rfkat váltóban kifizetni köteles legyen — egy részre.“

Befejező része a testamentomnak szintén öszhangban áll e jogügylet komolyságával, ezért ennek a „rendelésnek” „nagyobb elhitelére és valóságára bátor lélek esmérettel és tulajdon akarattal minden eröltetés nélkül, amidón mindenektől bocsánatot kérve“ atyai áldását adja házára, gyermekeire, cselédjeire és minden vagyonára, kiadja tulajdon neve és saját keze aláírásával, vagy keresztvonásával „ugyan arra meghívott két eskütnek, mint hites bizonyságok jelenlétökben“ megerősített testamentom levelet, és mint másutt szószerint hangzik: „gyermekeimre édesanyai (atyai) sz. áldásomat adom és nekiek, hogy mindent az Istennel kezdjenek, Istennel folytassanak és az Istennel végezzenek szívémből kívánom és javaslom, bézárom ezen utolsó akaratomat, úgy mint kezdettem: Az Atyának és Fiúnak és Szent Lélek Istennek nevében. Amen.“

Vannak ezután persze még szóbeli és csak később írásba foglalt testamentumok is, mint pldául: „Folyó 1836-ik évi Kisaszszony hava 2-án midőn néhai P. J. volt cs.-i jobbágy társunk az uralkodó epe mirigy nyavalyában szenvedett általa teendő végintézkedésre meghivatva lévén alább irottak és meg is jelentünk, de mivel éppen akkor a görts nyavalya által igen nagyon szorongattatott végső akarattyát azonnal írásba tenni nem lehetett, de még is józan eszénél lévén nyers szavai által veszedelmes nyavalyájában végső akarattyát a képpen nyilatkoztatta ki előttünk tudniillik“: és azután pontokba véve következik az egyes vagyoni javak testállása a gyermekek között.

Ezen testamentom levelek összehajtva és pecséttel leragasztva, miután azért készültek, hogy a jogügylet létrejöttének, illetve érvényének a „végintézkedő“ halála után bizonyítéka legyen a helység házában, vagyis a község házában megőriztettek, vagy egyszerűen a successorsnak (utódnak) adták át és az örökösök halála után a tanács, vagyis a község elöljárói és az örökösök előtt felnyitották és „közönségessé tették“, amit azután a végrendelet külön lapján írásba is foglaltak. A végrendelet tartalmát az érdekeltek vagy tudomásul vették minden ellenvetés nélkül, vagy néha — leginkább a leánygyermekek — „elégedetlenségüket kinyilat-

koztatták a hagyománnyal meg nem elégedvén azon okból, mivel az örökséget ősi vagyonnak lenni állíttják, vagy azt felelték, hogy „a testamentom akár iratott volna, akár nem.“ Máskor az örökösök kis eltéréssel önként atyafiságosan megegyeztek és ritkaságszámba ment, ha valamelyik, különösen a bizony kevéssel beérendő leánygyermek közlül „meg nem elégedvén tovább apellált.“ Volt néha sajátos eset is a végrendelet felnyitásakor, mint például, amikor az egyik fiú örökös „V. J. kérdeztetett, hogy volna. ellenvetése, azt felelte, hogy úgy hagyva nem volna, hanem el legyen csinálva, ezzel eltávozván — de a jegyzői hivatal ezen megbántásáért elégtételt kívánt és 11-ik X.-ben 1837. évben 12 bot ütésekkel V. J. megbüntettetett, mint hitelt tapodó.“ Ez esetben tehát az amúgy is gyenge örökséget botbüntetéssel pótolták.

Végezetül lássuk most a sok közlül egy rövid de magában véve roppant érdekes testamentom teljes szövegét hű másolatban:

„Attyának és Fiúnak és Szent Lélek Istennek nevében. Amen. — Én a jövő 1815-ik esztendei Nagy Farsang elein leendő 106 esztendőös öreg Ember, midőn még Isten kegyelmibül józan elmével és értelmes beszéddel bírok, hogy holtom után gyermekeim között az Isten áldása és a szent Békesség fent maradjon végső Testamentomi Rendelésemet megteszem, ugymint:

Mind ezen mostani Házamat, mind szöllőmet minden ingó bingó Józszággal együtt József Fiamnak olly módon mind egész-szen hagyom, hogy ő tölle holtom után senki semmit el ne vehessen, hanem engemet betsülletessen eltemettessen, és lelkemrül meg emlékezzen, azután minden azövé magáé legyen.

Betyár Mártony 4 fkat 51 xrokkal és egy Sováb Ember, akki a Sováb ittvaló faluban az szöllők mellett lévő Malomház szomszédtságában lakik 45xrokkal adós, ezeket adják lelkemért Szent Misékre.

Ezekután lelkemet az én Teremtőmnek véghetetlen irgalmas-ságába, Testemet pedig a Földnek, ahonnan teremtetett ajánlom s gyermekeimre atyai Áldásomat adom. Amen. Költ Csonoplán 5 —9 bris 814. Keresztes Dani magam saját keze X vonása mint Testalóé.

Mi előttünk: Ábrágyi Antal Csonoplai Eskütt előtt
Ör. Márkó Páality Csonoplai Eskütt előtt
Per Thamassy Csonoplanssem Notar.“

A fentiekben ismertettük néhány régi, 100—150 év előtti végrendelet tartalmát, alakját, megtartva a legtöbb esetben eredeti írásmódját, de a tartalom szépségeit, érdekességeit külön kiemelve részletesen méltatni — mivel mindez egyetlen cikk keretében akadályokba ütközik — magára az olvasóra bizzuk.

Egy elfelejtett bácskai festő

A múlt század kilencvenes éveiben megjelenésére is eredeti művészegyeniség járta be Bácskát, hogy a maga egészen különös tehetségével örökítse meg e táj idilli hangulatát. Ez a vidék akkor még Petőfi igézetében élt, nemcsak földrajzilag, hanem lelkiileg is hozzátartozott az Alföldhöz és népi tarkasága tette csupán elütővé az „alföldi pusztá rónaságtól”. Festői témáit talán még gazdagították a Telecskai dombok el-elmerülő, majd újra felbukkanó lankái, a Csatorna part, ahol akkor még zsenge volt az ákác, de élénk a halászálet, a Mosztonga környéke, amelynek lápos, nádas buja világát akkor még nem rontották a kendergyárak és a racionalizált gazdálkodás. Egyébként a magyar paraszt ugyanúgy élt itt, mint északabbra, csak a tájlelket kellett volna kifejezni valakinek; művésznak, vagy írónak, s hírt vinni a népről, amelynek ősi hagyományait lassan elfeledtette a polgárisodás vágya és elmosták a nemzetiségi hatások.

Erre a feladatra vállalkozott Juhász Árpád, egy korán elfelejtett bácskai festő. Persze, törekvéseit nem méltatták kellő figyelemre. Bácskában akkor sem volt becsülete a művésznak, a népi irányzat pedig aban az időben még a népszínműnél, a kifénvesített parasztnál tartott és a legjobb esetben a romantika tükréből másolta alakjait.

A romantika a korhoz tartozott és az alól Juhász Árpád sem tudta kivonni magát. Művészetének különben éppen a romantikus szemlélet és a tárgvi valóság felismerése, ez a sehogyan össze nem hangolható ellentmondás adja azt a törést, amelynek elsimitását korai halála megakadályozta.

Nevelése, festői felfogása romantikus volt. Lotz Károly tanítványaként és a barbizoni művészek rajongójaként az aprólékosságot, a részletek ábrázolását csak később tudja elvetni. Pedig szorgalma, példátlan termékenysége érleli benne a szabadság vágyát, hogy egyszer hatások nélkül, függetlenül mindenkitől a maga egvéniességét engedje maradéktalanul szóhoz jutni. Ha ez sikerült volna, tehetsége és páratlan rajztechnikája a legjobb európai művészek közé emelte volna Juhász Árpádot.

De ő mindenképpen elkárhozott művész volt. Szinnyei-Merse és a plein air, a forradalmi naturalizmus idejében, nem volt, aki észrevegye az ő egészen finom, zárt kompozíciójú és mindig a vízió magja köré sűrűsödő képeit. Nem volt aki mél-

tányolja művészetében azokat a bársonyos, egészen halk, egymásbaolvadó corot-i színeket és azt a melancholiát, amely egy-egy képének szerves részeként az alaphangulatot megadta. Azí a stílust, amelynek ő híve volt, egyébként is diszkreditálták a házalók olajnyomatai.

Népi törekvéseivel is legfeljebb egy egészen szűk tudományos körből szerezhettek megértő barátokat. Mert, — mint már említettük — Juhász Árpád csak a tájképfestésben volt romantikus, népi szemlélete annyira a valóság felé vonzotta, hogy minden ilyen munkájában a tárgyiasságot domborítja ki. S ez a felfogás nem lehetett népszerű akkor. Ezek az etnográfiai mintarajz és a művészet mesgyéjén járó munkái nehéz feladatok elé állítják még azokat is, akik különben becsülni és szeretni tudják ezt a rokonszenves művészt. Hova sorolják, milyen iskola, milyen irány követői közé? Még Lyka Károly is inkább mesterségbeli tudását emeli ki, mintsem művészi hovatartozandóságát és jelentőségét meghatározná. A ceruzarajz, „amely tehnikának mesteri kezeléséhez nálunk senki sem értett úgy, mint ő”, a képzőművészetnek csupán egy ágán jelöli ki Juhász Árpád helyét. A korabeli kritika alig foglalkozott vele. A Művészet ugyan éveken keresztül közli változatos modorban készült finom rajzait, de inkább fejlécként, záródíszként, mintha ezzel is Juhász Árpád grafikus jellegét akarták volna hangsúlyozni. S mégis, a megnemértés, a súlyos ellentmondások, a belső vívódások és a buta polgári gőg ellenére, — amely otthoni környezetét jellemezte — csak erősödött Juhász Árpád hite, hihetetlen számban szaporodtak a képei, de lassan fogott mostoha élete is.

Művésznek gyakran jót tesz a közöny: visszatartja a megalkuvástól, eleve elzárja az elbizakodottságtól, amely annyi művészt tett felületessé s vitt a giccs útjára. Juhász Árpádot sem tudta elvonni semmi művészi és emberi meggyőződésétől. Tehetségével egyedül maradt, mintegy bezárva önmagába. Magánya gyötrelmét enyhítette a nép, amelyetől a magyar megújulást várta és eloszlatta olykor a táj, amelyet rajongásig szeretett. S minden képében, mintha a táj titkait akarta volna kilesni. Rendszerint nagy távlatból dolgozott, témáját a lát-határ peremén kereste, ott ahol a valóságot sejtelmek szövük át és az ábrázolás csak költői eszközökkel, a mese formanyelvével lehetséges. A paysage intimenek ez a kifejezése megköveteli az aprólékosságot. De megkövetelte Juhász Árpád tájsejtelme is, mert ő a bácskai szállásokat, a városszéli eperfákat, az itt-ott lankákra kúszó búzaföldeket a nyugalom és a béke jelképeinek látta.

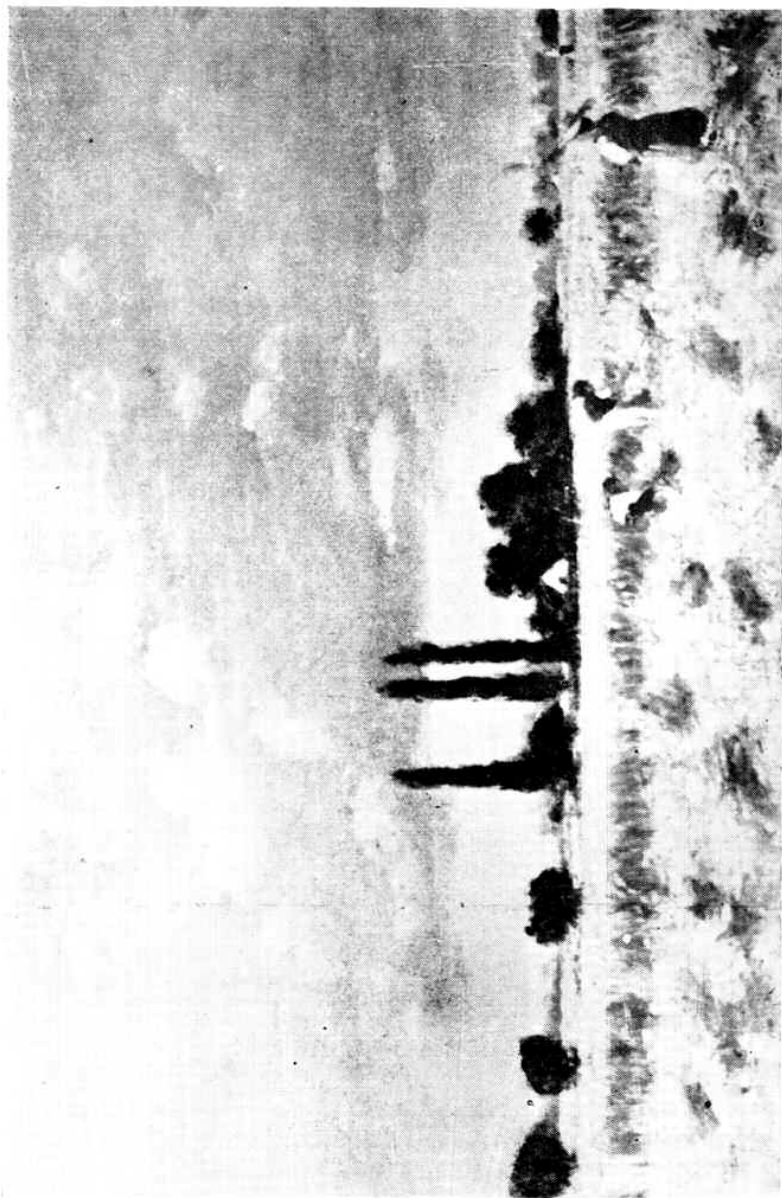
Amikor Malonyaival kötött szerződése Erdélybe szólítja, éreznie kell, hogy ez nem az ő világa. Másnál talán szenzáció lett volna a hegy, a havasok, de ő megrögzött síkvidéki ember volt, nem tudott megbarátkozni a ritkább levegővel, szemét bántották a hegyek, amelyek elfogták előle a láthatárt, azt a vonalat, ahol az alföldi számára a természet költészete kezdődik. Erdélyben készült rajzain, mintha nem is titkolná az idegenkedést. Itt már nem részletez, itt az ábrázoláson kívül nincsen más mondanivalója: kiesett a tájból és csak csodálatos technikája, — amely itt az expresszionizmussal rokon modorra emlékeztet — segíti túl a nehézségeken. Ez a modor vezetni tulajdonképpen későbbi kibontakozásához is. Utána már bácskai tájképein is felfedezhetők ezek a merészen odavetett vonalak. Rájön arra, hogy a szabadabb ecsetkezelés csak mélyítheti, gazdagíthatja technikáját. Mert neki nem voltak nagyobb igényei Tipikus kismester volt, nem tört magasra, beérte azzal, ha szerény feladatait tökéletesen tudta megoldani. Természetéből hiányzott az új, a sehol fel nem lelhető eredmények utáni törekvés. Csak így tudta elérni, hogy mégis maradandót hozott művészetével. Tematikájában föltétlenül.

Életkörülményeiről és művészi szerepéről kimerítő közlést ad Lyka Károly Juhász Árpád halála alkalmával írott nekrológjában:

„Merőn más volt, mint a megszokott festő-típus, nem is tudott soha beilleszkedni a nagyvárosi világba, a hajlékát is csak éppen úgy mellette ütötte fel, mintha félne tőle, mintha nem szívlelhetné, de mégis itt kell a közelében maradnia, mert a küzdelem a létért, ez a szörnyűséges viadal, amely sírba is vitte Juhász Árpádot, így kívánta.“

„Nem pesti ember volt Juhász Árpád. Zomborban született 1863 június 29-én. Ott szörnyű szürke miliőben indult pályájára: díjnokoskodott nem kisebb kolléga társaságában, mint Schmitt Jenőben. A két fakó díjnok aztán nem is maradt sokáig díjnok. Schmitt Jenő is, Juhász Árpád is országos nevű ember lett, miután nekieredtek az apostolkodásnak. Kiki más téren.“

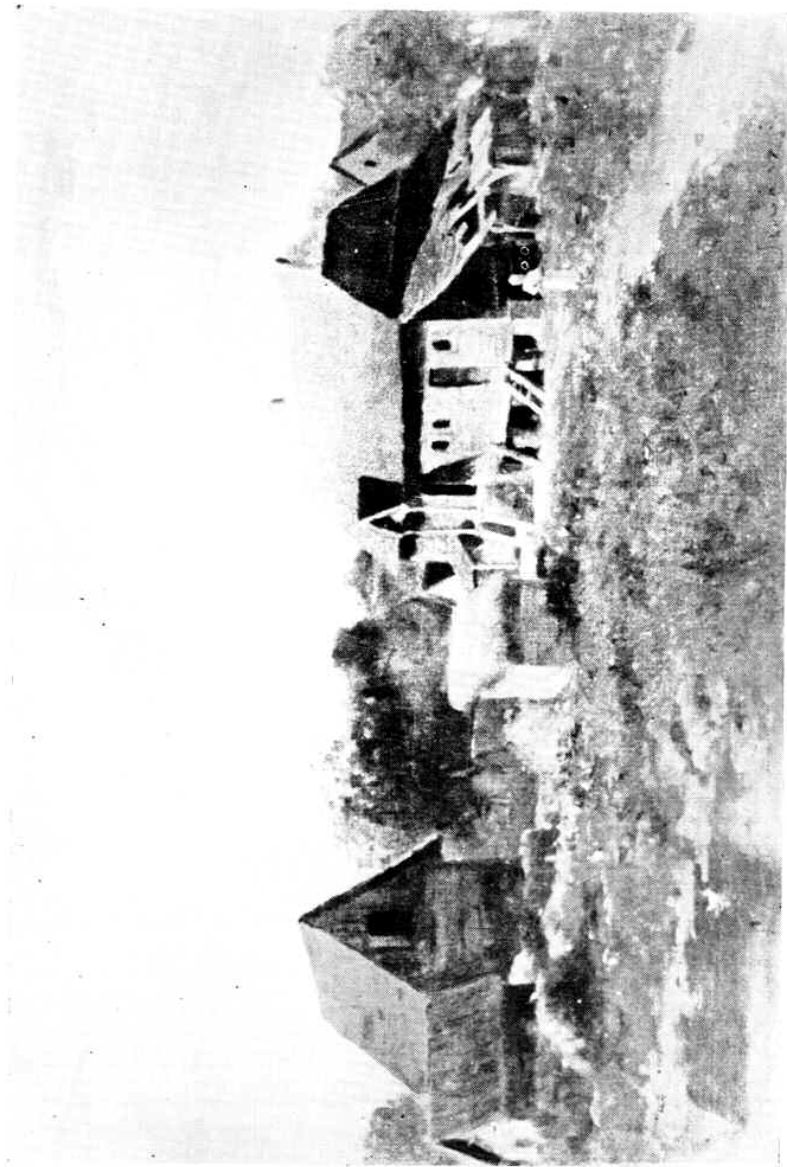
„Juhász Árpád, az igénytelen egyszerűség netovábbja, hivatalnokoskodása ellenére is módot tudott találni, hogy diplomát szerezzen: rajztanár lett 1890-ben. Csak úgy in partibus in fidelium. Rajzolni kezdett, sokat, rengeteget, szinte számba sem lehet venni. Végigrajzolta a multat és jelent: százszámra készített illusztrációkat Kőrösnek az egyiptomi művészetet tárgyaló könyvébe, ezerszámra készített felvételeket, részletrajzokat Malonyay nagy népművészeti kötetsorozatába.

Bácskai aratás (olaj) Falcione Sándor tulajdona

Bácskai táj (olaj). Dr. Frey Imre tulajdona

Szlavóniai magyar tanya (olaj) Herceg János tulajdona

Ceruzarajz — Horváth Lajos gyűjteménye

Ceruzarajz — Horváth Lajos gyűjteménye

A magyar-kabátos, nagyszakállú művész felette rokonszenves, szikár alakja az országnak hol ebben, hol abban a zúgában tűnt fel, mindenütt fanatikus szeretettel kémlelte a magyarság művészetét, életét. Mert nemcsak művész volt, hanem a szíve zúgáig lelkes magyar. Rajzolataiban rengeteg formát, motívumot mentett meg az enyészettől. És áldott jólelkű ember volt: megérezte az istenadta nép baját, bűjút, bánatát, hozta hozzánk, átültette a művészet nyelvére. Rajzolt róluk ceruzával, tollal, ecsettel, aztán meg, hogy mi városiak közelebről megismerjük: fából is megfaragta, színesen ki is pingálta a hőkömnyi magyarkákat, akkorákat, mint amekkorák a gyerekek ólompatonái, de hát ezek nem ólomból sajtolt, hanem művészi érzékkel fába stilizált magyarkák, helves töves-gyökeres magyarkák voltak s olv virulón főstöttek két évvel ezelőtt, mikor kiállította őket a Nemzeti Szalonban, hogy mindenki gratulált a mesternek. De aztán, persze, more patrio, a gratulációnál tovább nem jutottak az emberek . . .“

Külön kell foglalkoznunk Juhász Árpád néprajzi illusztrációival. Ezekkel Juhász nem akart többet, mint ábrázolni. A művészi mondanivalót ezekben a rajzaiban teliesen háttérbe szorította magyar hivatás-tudata. Az alakok átköltését lehetlenné tette a szándék: felhívni a figyelmet a külsőségekre, a magyar nép művészetére. Egy kézimunka raiza, egy szoknya szabása fontosabb volt Juhásznak, mint a maga művészete. Ezekkel a munkáival ő csak a népi kultuszt akarta szolgálni, amely akkor, — ha rossz úton is — ébredőben volt.

Ma már kétségtelen, hogy őt tekinthetjük a népi irányzat előharcosának a képzőművészetben. Csak az ő tárgyiasága mutatta meg az utat a későbbi generációknak. Nagy Balog Jánosnak, Littkev Györgvnek, Boromissza Tibornak, a nép felé. Pedig ő valószínűleg nem gondolt arra, hogy művészi irányt szabjon, hiszen egészen józanul, minden belső szenvedély nélkül csak a jó raiz követelményeihez és népi szempontjaihoz híven dolgozott. Mégis olv bájos, dekoratív magyar motívumok kerültek ki a keze alól, amilvenekkel ma sem igen dicsekedhetünk. Különösen két nagy freskója kiváló ezen a téren, amelveket az egvik budapesti iskola részére festett nem sokkal a halála előtt. Ezekben a képeiben sikerült Juhásznak romantikus beállítottságát tárgyi szemléletével összeolvasztani és az új klasszicizmusra valló renkívül hangulatos műveket alkotni. Ezekkel talán akarátán kívül hozott valami egészen sajátosan újat a falfestésben. Mégis valószínűleg inkább a téma miatt kellett magyarázkodnia, mint azt egy levele bizonyítja:

„Érzem, hogy valahogy igazolni is kellene magam a képek témái miatt. A mostani viszonyok között különösnek tűnhet az föl, hogy miért választ ilyen népies és annyira speciális jellegű népviseletet témául. Tudom sokan lesznek, akik mosolyognak az ilyen nemzetiszínű művészi irányon, viseleten, parasztosnak találják, s nem tartják méltónak művészi témára.“

„A hollandusok azonban másképen gondolkoznak, amikor elküldik nekünk az ő nehézkes facipős alakjait, fán, porcelánon, üvegen, szöveten, levelezőlapon stb., szóval minden, ami alkalmas, vagy nem alkalmas a díszítésre. Nekünk ezek mind jók és senki sem ütközik meg rajta.“

„Csak arra gondoltam, amikor a képeket festettem az iskolában és hallottam, amikor a kisleányok régi zamatos magyar népdalokat tanultak énekelni (nem tudom kinek igen dicsérendő rendelkezéséből), hogy ily módon ébredjenek annak tudatára, hogy valahol messze a szélrózsza különböző irányában vannak még magyarok, akik ekkép énekelnek, de ez az ének-szó nem hallatszik Pestig, nem engedi be a piaci lárma. Épp ily szerepe van e képnek is: messze esik a vidék magyarsága Pesttől, a gyárak füstjétől és egvébttől piszkos levegőn át nem látni azt, hogy messze valahol élnek igazi magyarok; e képek folyton emlékeztessék őket arra, hogy hosszú évszázadok óta él e nép a vidéken, folyton végezve a nemzeti géniusz munkáját, ismeretlenül, titokban, méltánylás nélkül; faragta, festette, hímizte a tulipánt még mielőtt felfedezték azt Pesten, hogy gomblyukba tűzzék ideig-óráig...“

„Ilyenféle célt akartam e képekkel szolgálni, mert az a meggyőződésem, hogy nálunk — különösen most e nehéz időkben — a nemzeti karaktert erősen hangsúlyozni kell és ennek az ideje be is fog következni a vidék ébredésével.“

Ilyen hit és ilyen szándékok fűtötték Juhász Árpád beteg szívét. Közben potom pénzért vesztegette el képeit zombori ismerősei körében. Mert kizárólag a művészetéből élt, egyszerűen, szegényesen, ahogyan az a nép és Schmitt Jenő barátjához illett. Társasági életet nem élt, hiszen csak kigúnyolták „bogarai“ miatt, mert nem evett húst és nem kedvelte a bort. Pedig az nagy bűn volt Bácskában, a tekintetes vármegye székhelyén, ahol pogány szertartásokhoz hasonlóan, hivatalos előbédelő urak étvágygerjesztő szözeatai közben pusztították a paprikást meg a vörösmarti bort.

Hamar el is felejtették. Ma már szülővárosában is csak elvéve akadunk Juhász-képre. Az ő halk tónusú barnás zöldben játszó képeit lassan kiszorítják a harsogó mázolimányok és a kínos igyekezettel másolt színes tájfölvételek.

De ez a kismester sorsa. Ha nemzete nem csinál helyet neki pantheonjában, szülőföldjétől ne várjon halhatatlanságot. Nem segített az sem Juhász Árpádnak, hogy Londonban Europa legjobb grafikusai elől vitte el az első díjat. Pedig három évtizede sincs, hogy meghalt, — Budapesten 1914 május 30-án — s azóta rég elmúlt a plein air forradalma, amely életében árnyékba lökte. Legalább itt a Bácskában érdemelné meg a kései érdeklődést és megbecsülést. De viszonyaink között gondolhatunk-e ilyesmire?

Nemes eszközökkel, fölényes tudással dolgozó művészt, vidékünk színeinek költőjét takarja a pesti temető hideg földje és a híres bácskai közöny.

Herceg János

Cernazarajz — Horváth Lajos gyűjteménye

Asszimiláció a Bácskában

Egységes, erős és életképes nép nemzetalkotó ereje sok tényezőből tevődik össze. Anyanyelv és irodalom, történelmi múlt és mentalitás, hűség és honszeretet. Oly nép, melynél a nemzeti és állami gondolat öntudattá lett, nem tűnhet el, sőt képes más, apró néptörödékeket és egyedeket felszívni, beolvasztani, őket magához hasonítani, olyannyira, hogy idővel csak az idegenül csengő családnev emlékeztet származására.

Ma, amikor a fajbiológia és az őskutatás már tudományszámba veendő, nem lesz érdektelen azokra az okokra is rámutatni, melyek a szlávnevekből magyarokat, az u-végű családnevek hordozóiból horvátokat és a németül csengő nevekből magyarokat, finneket, sokácokat, sőt yankee-eket formálnak. Jelen tanulmányomban nem akarok a világirodalom nagyjaira, sem pedig a tudomány és művészet kiválóságaira kitérni, akik nem anyanyelvükön lettek nagygyá; — csak egy délvidéki járásból, szűk keretben, közvetlen környezetemből szakítok ki példákat, amelyek azonban magukban is meggyőzőek.

Ha görcső alá vesszük az asszimilációs folyamatot, sok okát leljük. A hasonulás kétféle: természetes és mesterséges. Mielőtt adatbizonyítékaim anyagát felsorolnám, nézzük, mik a természetes és mesterséges asszimiláció tényezői.

Ha az egyén idegen környezetbe jut és ott házasság, hivatás, férjhezmenetel, vagy egyéb okból idegenben éli le életét, fokról-fokra veszít a maga nemzeti sajátosságaiból (népviselet, nyelv, mentalitás, vallás).

Talán elsőnek a népviselet vész el, mert az egyed idegennek érzi magát benne, mások gunyjának céltáblája. Ha a szülő még talán kitart mellette, leveti népviseletét biztosan a második generáció.

A népi szokások nagyobb egység tulajdona és a magára hagyatott egyed fokozatosan elfelejtí őket és szükségszerűen azok faji és helyi szokásait teszi magáévá, akik között él.

Az anyanyelv és mentalitás hozzáknöttek és azért is maradnak az idegenbe szakadt egyén birtokában hosszabb ideig. Milyelt azonban az egyik elvész, eltűnik a másik is nyomtalanul.

Talán a vallás tanusítja a legkeményebb ellenállást. Azok a népek, melyeknek nemzeti vallásuk van, nem igen olvadnak be más nemzetekbe, talán csak alkimatizálódnak (románok, szerbek, zsidók). De azok, akik az ősi vallásból kitérnek, százszázalékosan veszítik el faji jellegüket.

Az egyenlő vallásúak áthasonulása annál könnyebb. Ezer-számra nyújt erre példát a szlavóniai magyarok elhorvátosodása és a bánáti és marosmenti szerbek elrománosodása.

A mesterséges asszimiláció tényezői között a legerősebb a nevelés, az iskolai és az iskolán kívüli egyaránt. A nevelés hatalmát már régen felismerték és felhasználták. Különösen kirívó volt ez a megszállás alatt, amikor a kisebbségi (értsd: magyar és német) iskolákat bezárták, a kulturális mozgalmakat elgáncsolták és a sajtót béklyókba rakták. (Pribicsevics, Nikics Fedor és mások). Az iskola politikum és hogy a nevelés tényleg az asszimiláció leg-hatásosabb fegyvere, mutatja kis nemzetek vékony intellektuell-rétege, mely idegen emlőn szívta a kultúrát, idegen nyelven beszéli, idegen mentalitást vall magáénak és saját fajtáját idegennek kezeli. Az erőszakos elnemzetlenítés ritkán éri el teljesen célját, mert öntudatos népnél ellenállásra talál (pl. a Pribicsevics-féle hirhedt névvegyelemzés a zombori, nemesmiliticsi és szabadkai bunyevácoknál, a bácskertes és doroszlói magyaroknál és szláv-nevű németeknél).

Egyéb okai is vannak a mesterséges elnemzetlenítésnek; mint: a szuggeszció, a hamis szégyen és mások.

Állításaim alátámasztására sok bizonyítóanyagot gyűjtöttem össze, itt azonban csak három bácskai telepese község adatait tárom fel: Apatin, Bácskertes és Bácsszentiván-ét.

Míg az első és a harmadik német, a második színmagyar község az apatini járásban.

Apatin (járási székhely, 13.450 lakossal, mária-teréziai kincstári település a hajdani magyar Apáti helyén; 1350-ben apátság).

A magyarok, és ma már csak magyarnyelvű németek, szép számmal vannak és már a telepítéskor és később, az itt virágzó céhrendszer idején jöttek a községbe. Ma is élő magyar családnevek: Almási, Árpás, Csombor, Deák, Egyed, Illik, Kardos, Kartaly, Kemény, Kertész, Kürthy, Lakatos, Mészáros, Nagy, Pálinkás, Pap, Szarvas, Szabó, Tomcsányi, Tordy, Tóth, Udvary, Váci és Vass.

A franciák a német telepésekkel vándoroltak be nagyobb-részt Elzászból, Lotharingiából és részben Frankhonból. Ma már senki sem beszél eredeti anyanyelvén. Francia családnevek: Boulanger, Francois (Frazwa), Frason, Labundy (Lawundi), Laforsch, Libert (Lippert), Piccard (Pikar, Bikar, Pickár), Piry (Piery), Pingrenon (Bengerno, Penkerno), Richárd (Rischar) és Utry.

A szlávok később szívárogtak be. Először a morvák, csehek és tótok a német telepésekkel, később a délszlávok a virágzó céhek idején.

Délszlávok: Antalovics, Balics, Batin, Dombovics, Gojmirac, Ibisics, Josics, Jugedics, Kaics, Lalics, Lazarin, Markovics, Nikolics, Pandurics, Protics, Radics, Radovics, Raics, Ranics, Reberics, Repics, Szlatkovics, Szokoli, Szunarics, Tucakovics, Vidákovics és Zsivánovics.

Egyéb szlávok: Bencsik, Bođa, Bolschetz, Csincsek, Hának, Hlavacs, Honzák, Kalivoda, Kostelnik, Novák, Palán, Perzica, Pozsárnik, Prohászka, Prokesch, Schmekál és mások.

Bácsszentiván szintén kincstári település. A magyar kincstár két szerb kisközség helyére 1763-ban alapítja. Lakóinak száma 5.586. Utcáin csak német szó hallatszik, népviseletét mindmáig megtartotta. A családnevek tarka-barkák.

Magyarok: Buzgó, Kanyó, Kovács, Nagy, Nyári, Rontó, Szabó, Takács, Udvary és Útmelléki.

Franciák: Bazarin, Libert, Pardon és Rundió.

Délszlávok: Burdarics, Csuvardics, Juranovics, Konsztantinovics, Mirics, Miskovics, Ninkov, Paics, Ruzsicska, Szatarics, Szekulinac, Szomborac, Sztunarics, Sztankó és Zelenka.

Egyéb szlávok: Csepela, Pokorni, Prohászka és Prokopp.

A legérdekesebb példát a magyar Bácskertes szolgálja 2977 lakossal. Eredetileg ott feküdt a középkori magyar Aranyos. A törökök kiűzése után gyér magyar lakosága volt és a kincstár tótokat telepített oda. Ma az egész községben senki sem beszél tótul, csak szép, palócos magyar szó járja. A kincstári telepítés után vagy két évtizedig nem volt Bácskertesnek (másik nevén Kupuszina) saját plébániája, hanem az apatini plébániahivatal fiókja volt. 1750 és 1765 között itt 160 bácskertesit jegyeztek be, köztük 79 magyar, 76 tót és 5 egyéb. Tehát akkor több volt az autochton és részben szintén telepes magyar, mint a tót.* Ez az arány magyarázza meg azt is, hogy tudott a kb. 400 lélek számú tót telepes ugyanannyi magyar között elmagyarosodni. Az intelligensebb magyar paraszt felszívta az odavándorolt szlovák elemet (mindkettő katolikus) és amely valószínűleg eredetileg nem volt földműves nép. A keveredés folytán azután az erősebb, műveltebb és életképebb magyar felszívta a tótot. A vegyes házasságokból származó gyermekek már csak magyarul beszéltek és lassankint mindannyian a magyart vallották anyanyelvüknek.

Ha végignézzük a családnevek sorát, sok olyat találunk, melyek ma már nem léteznek. Oka egyszerű: nem volt fiúgyermek, aki a családnevet továbbvitte volna. Sok törzsgyökeres magyar családi név tűnt el ilyenformán nyomtalanul: Árvay, Bányi, Batai, Béri, Borsós, Csik, Csikós, Csordás, Deszkay, Faragó, Fodor,

*) Az adatokat az apatini plébánia hivatal irattárában találtam.

Gyarmati, Gécsy, Jóbért, Kankás, Katona, Katóczay, Kecskeméti, Kelemen, Lakatos, Lőre, Marossy, Mikoss, Nádasdy, Ocska, Ország, Takács, Szegedy, Szereghy, Ujváry és Víz.

Ma is élő telepes magyar családok: Asztalos, Balogh, Baross, Csere, Deák, Dudás, Erdős, Farkas, Fejes, Gaál, Horváth, Király, Kiss, Kovács, Maross, Magyar, Mélykuthy, Mészáros, Molnár, Nagy, Orvos, Sáfár, Siposs, Szabó, Szalay, Szarvas, Szücs és Varga.

Eltűnt szlovák telepes nevek: Banicska, Bósz, Bolván, Budova, Csermák, Doszkocs, Drzik, Dunica, Forcsek, Halatnik, Hajik, Haskó, Honora, Horák, Hornyák, Hrdics, Hruska, Ivics, Jagics, Katocs, Kápusztek, Kiszelka, Kolecsek, Kopusztek, Mikutska, Mlinárcek, Natos, Otkó, Ricza, Pravda, Prekovics, Skolacsek, Tercsik és Volontir.

Elmagyarosodott szlovákok, akik már generációk óta magyaroknak vallják magukat: Antalovics, Anisics, Drobina, Guzsvány, Hodova, Hodován, Jagicza, Janovics, Kazsmicskó, Koleszár, Kolár, Novák, Stefanovszky, Szmelenák és Szmoleniczky.

Ezt a névsort folytatni tudnám a többi községekből gyűjtött adatok alapján, amikor elszerbesedett magyarokat és németeket (Sztapáron), elsokácosodott magyarokat és németeket (Szondon és Monostoron) és elmagyarosodott németeket találunk Dorozslón és Bezdánban. De mi, akik évtizedeken át foglalkozunk genealógiával, tudjuk, hogy mennyi idegen vér keveredett az egyes családokba akkor is, ha eredeti nevüket megtartották. Teljesen fajtiszta családja ritkább itt, mint a közmondásos fehérholló.

Amint a fenti példákból látjuk, érdemes az asszimiláció tényleg tanulmány tárgyává tenni, hogy megismerkedjünk azokkal az okokkal, melyek irányítás nélkül is, öntevékenyen forgatják ki az egyedet és kisebb népcsoportokat eredeti fajukból. Ha megismerjük az elnemzetlenítés okait, úgy hatásosan védekezhetünk is ellene, amennyiben vad hajtásait lenyirbáljuk, az asszimilációs folyam megdagadt, mindenkit magával ragadó áráját visszazsorítjuk eredeti medrébe, de vigyázattal, mert öreg fát nem ültet a kertész más kertjébe még akkor sem, ha fiatal korában onnan került idegen talajba.

Jurg János

Hunyadi (kormányzó)

Serban-Hollós

Fernbach

Szekcsői-Herczegh

Délmagyarországi címerek

A történelem segédtudományai közül országszerte és egészen a legújabb időkig kétségtelenül a címertan volt a legelhanyagoltabb. Nemcsak Bácsmegyére nézve áll ez a megállapítás, hanem a tágabb értelemben vett Délvidékre nézve is Torontált, Temest, és Krassószőrényt is beleértve. Sőt címertanilag a középkor távlatában Szerém, Valkó és Verőcze megyéket, továbbá Macsó, Ozora (Északbosznia) és Szörény bánságokat is a „Délvidék” elnevezési fogalma alá kell számítanunk, mert a magyar királyok adományozták akkoriban ezekre a területekre a címereket. Így például az a címer, amelyet az augsburgi Fugger gyűjteményben „Ferdinandspurg” néven találunk, aighanem Belgrád város Zsigmond korabeli címerét ábrázolja. Tulzás nélkül azt is állíthatjuk, hogy Hercegovina (Ráma) címere is kétségtelenül Árpádházi királyaink adománya éppen úgy, mint a horvát és dalmát városi és nemesi címerek is. Bulić Fran spalatói historikus a tengerparti városok címerei közül alig egy-kettőt tart velencei eredetűnek, míg a többi legnagyobb részt IV. Béla királytól származónak mondja; természetesen III. Bélának nevezvén e királyt, mert Horvátországban ezen a néven tudvalévőleg csak harmadik volt.

E tanulmány szűkre szabott korlátai között azonban ilyen messzire el nem kalandozhatunk. Mert a magyar heraldikának középkori tanulmányi területe különösen az Anjouk és a Hunyadiak korában a délmagyarországi és a szomszédos délvégi hűbéres tartományokkal oly nagy volna, hogy annak kimerítő címertörténeti ismertetéséhez több vaskos kötet sem volnalegendő. Csakis a vajdó „Egyetemes Magyar Címertár” lesz hivatva annak megállapítására, hogy hajdan a Szent Korona címertörténelmi vonatkozásban milyen messzire hintette dicsfényének egy-egy sugarát. Ezidőszert azonban, amint azt Dr. Széll Sándor a „Magyar Városok” c. 1941-ben megjelent könyvben is írja, nincsen Magyarországon olyan mű, amely még csak a városok címerit is egyetemes gyűjteményben bemutatná és mi sem természetesebb, hogy a családi címerek töredékgyűjteményeinek univerzális fel dolgozása is jobb időkre vár...

Ezeket előrebocsátván csak arra a szűkebb területre korlátozzuk heraldikai bepillantásunkat, amelyre nézve úgy a disszertáns, mint a közreadó folyóirat szerkesztője a terra-natalis indokánál fogva némi illetékességet igényelhet a maga számára. Tehát eleve sem bocsátkozhatunk oly kérdések boncolgatásába, hogy pl. adott-e III. Béla Zimonymnak, Mitrovicának vagy Valkóvárnak; adott-e Róbert Károly Temesvárnak; hogy adott-e Zsigmond Kevevárának, Végszendrőnek vagy Szörénytornyának (Turn-Severin) címert, mert ehhez a Bácsbodrog Vármegyei Történelmi Társulat igen gyér heraldikai forrásai mit sem nyújtanak alátámasztásul. Ily kérdésekre egyébként még az Országos Levéltár forrásai alapján sem lehetne biztos feleletet adni, mert az, hogy a kérdéses címerkép vagy adománylevél ott nincs meg, egyáltalán nem döntő bizonyíték. Családi címereknél azonban mégis érintenünk kell néha a szomszédos vármegyéket oly esetben, amikor bácskai armális nemeseknél úgy a középkorban, mint az újkorban odavaló helység nevét viselik. Pl. Marróthy: (Marótvár = Morović, Szerém vm.) a középkorból, vagy Lovászy: (Lovász, Vukovár mellett) az újkorból. Egyebekben azonban igyekszünk azon forrásoknál maradni, amelyeket hat évtizedes multra visszatekintve a benszülőttek szakirodalmá nyújtott, még pedig „sine ira et studio“ olyanokat is, amelyek 1918 után nem magyarul írottak.

Amikor 1882-ben a temesvári Délmagyarországi Történelmi Társaságot is megelőzve megalakult Zomborban a Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat, az első agilis titkára Dr. Margalits Ede a pozitív történelem művelését találta legsürgősebbnek. A társulati évkönyvek, melyek 1883-tól 1018-ig, tehát 35 éven át megjelentek, kizárólag a pozitív történelmi okmányokkal és a prehisztórikus régészeti kultúrával foglalkoznak. Ezek az évkönyvek szabták meg a megyei írók történelmi irodalmának irányát és egyéb munkásságát is. Számos nagyobb ásatás, sok okmány és lelet összehordása esett erre az időszakra és az 1900-as években érte el a Bácsmegyei Múzeum a régészet terén azt a fokozatát, amelynek alapján régebben Fraknoi Vilmos, újabban pedig Banner János és Márkus Mihály országos viszonylatban is a legelsőkhöz közé sorolja. Az évkönyvekben és velük együtt a milleniumi monográfiában azonban hiába keresünk heraldikai tanulmányokat vagy csak a nyomát is annak, hogy foglalkozott-e valaki abban az időben a két ősi vármegye címertörténetével; vagy kutatott-e valaki oly irányban, hogy milyen címerek léteztek valaha azon a nagy területen, amely a Duna-Tisza közén Bogyiszlótól Paionáig és Horgostól Titelig terjed...

A címer elsőrendű noticia; históriai bizonyító értéke egyenlő egy térképpel vagy adóajlajstrommal. Ha feltesszük, hogy a címer

ily magas értékével a mult századvégi bácsmezei monografisták is feltétlenül tisztában voltak, önmagától felvetődik a fogaskérdés: Hogyan lehetséges az, hogy a gazdag Bácskában, ahol máig is hemzsegnek a kurtanemesek; ahol annyit áldoztak a milleniumi évek idején nemcsak a megye, hanem a városok multjának feltárására és illusztrálására, teljesen figyelmen kívül hagyták a címerkultuszt?!

Pedig ennek igen egyszerű a magyarázata: A régi nábobos, gazdagságáról és jólakottságáról híres századvégi Bácsországban nem akadt egyetlen heraldikus... (Még csak dilettáns sem!!) Mentségül csak annyit lehetne felhozni, amint már az elején mondtuk, hogy országos jelenség volt ez. Tagányi füzetei alig néhány évvel előbb jelentek meg. Viszont az ország addig tervezett legnagyobb címergyűjteményes könyvét (Corpus Armorum Hungarorum) csak 1913-ban kezdték nyomtatni. A háború miatt azonban már a következő évben abbamaradt és az egyetemes magyar címerkönyv azóta is vajudik. Hasonlóan befejezetlen maradt a mult háború miatt az a nagyszabású mű is, amelyet az Országos Monográfiai Társaság Dr. Boróvszky Samu szerkesztése alatt 1904-ben megkezdett, mely 60 nagy kötetre volt tervezve, de sajnos csak 17 jelent meg. Különös és véletlen szerencse, hogy Trencsényi Károly, a Bácsmezei Történelmi Társulat akkori titkárának önfeláldozó munkája folytán a Boróvszky-monografiák Bácsmezeire vonatkozó két kötete már 1908-ban megjelent, mert annak második kötetében Dr. Reiszig Ede tollából találjuk az első részletes és kimerítő címertörténeti értekezést Bácsmezeiről. A címerrajzok, mint sok más egykori heraldikus munkáiban, legnagyobbbrészt a „Siebmachers Allgemeines Wappenbuch“ c. forrásműből vannak átvéve, de számos címerrel ezen ismertetőhöz maguk a mezei nemesi családok is hozzájárultak.

Az első szakszerű és alapvető benszülőtt bácskai heraldikus szélesebb keretben végzett munkálkodása tehát csak 1918 után a jugoszláv Bácska korszakában kezdődött, amikor Dr. Ivics Aleksza diplomáciai historikus és heraldikus, a szabadkai jogi fakultás tanára másfél évtizedes gyűjtőmunkával temérdek közép- és újkori címert, pecsétlenyomatot, címerleírást és címerlegendát hordott össze és rendezett el kiadásra készen feldolgozva. A több kötetnyire tervezett heraldikai műből néhány könyv, amint az újvidéki Szerb Matica folyóirata, a „Letopisz“ 1926-ban jelezte, az akkori Vajdasági címertárt is tartalmazta volna. (Zbirka Vojvodjanskih Grbova.) A mi azonban az új háború kitöréséig nem jelent meg.

Dr. Ivics nemcsak a bécsi és budapesti gyűjtemények forrásai alapján állította össze anyagát, hanem Európaszerte kutatót és

talált Délmagyarország homályos középkori heraldikájára nézve anyagot. Azonkívül a bosnyák, horvát és dalmát források nyújtotta középkori heraldikának délmagyar vonatkozású adatait is egybegyűjtötte.

Az említett forrásokon kívül a középkori délmagyar címeres vármegyék, városok és nemesek felsorolásánál nem hagyjuk figyelmen kívül azokat sem, amelyeknek hajdani létezéséről Pesty Frigyes, Szentkláray Jenő, Csánki Dezső, Nagy Iván és Kempelel Béla műveiből közvetlenül és a monografiák feldolgozásában tudomást szerezhetünk. Ezeket korok szerint és tekintet nélkül arra, hogy címerük ismeretes-e vagy sem, betűrendbe szedjük akként, hogy ismertetésünk a historikus és heraldikus részére tanulmány lehessen, de az avatatlan részére is szórakoztató legyen.

És végül az újabbkori címeres családok összeállításánál nem hagyjuk figyelmen kívül azokat a szélesebb körben eddig ismeretlen címereket sem, amelyeket e sorok írója éveken át saját maga rajzolt vagy átrajzolt. Mert ezek között is akad címertanilag igen érdekes vagy hiányos címer. A bácskai és torontáli nemes, ha elszegényedett, általában nem sokat törődött a nobilitás gráciájával: — Nemes az, akinek a zsebe tele van! — mondotta öreg Kanyó Péter uram nemesmiliticsi nobilis, amikor feifedezték előtte, hogy neki is van címere. Sajnos, ma már Nemes-Militicsen sincsen mindenkinek tele a zsebe, mégis, a címeres nemesek e fellegvárában, ahol majdnem az egész falu nemes, konzervatív erővel ragaszkodtak mindenkor nemesi mivoltuk hangsúlyozásához. Még jugoszláv időben is, ha a templomban házasságot hirdettek ki és az egyik fél nem volt nemes, ekkor a nemnemes fél iránti tapintatosságból úgy hangzott a kihirdetés, hogy pl. „nemes Vidákovich Gergely elveszi becsületes és előkelő Bartusek Annát“, vagy fordítva, ha a menyasszony volt a nemes és a vőlegény csak „becsületes és előkelő“. Az ilyen helyi szokásokon legalább is a heraldikai historikusnak nem szabadna mosolyognia... Általában törődtek a nemesek a címerükkel, de csak kiki magának — kiki magának, mint liba mondja, ha a kukoricamislingre rászabadul. Gyűjteménybe foglalni vagy a községéhez falaira ráfesteni, ráfaragni, arra eddig nem is gondoltak...

Hiszen a tekintetes vármegyék sem hanyagolták el egészen a címerkultuszt. Így pl. Torontál becskerei és Bács-Bodrog zombori megyeházaiban még címerterem is van. Ezek közül is különösen a zombori címerterem keletkezésének a módja jellemző a századforduló vidéki címerkultuszára. Ez úgy történt, — amint ezt a disszertánsnak a jugoszláv évek alatt a nemrég elhunyt bácskai historikusok nesztora elmesélte, — hogy a Bácsmezei Tört. Társulat Dr. Donoszlovits Vilmos zombori orvost, Iványi Istvánt, Szabadka monografusát és Dr. Dudás Gyulát, a megye főjegyzőjét

megbízta, hogy a pesti új országház felavató ünnepségén résztvegyenek. A delegált uraknak rendkívül megtetszettek az Országház felső homlokzatán díszként körülrakott megyei és városi címerek, meg az Országház termeiben lévők is. Hazajövén, rögtön neki is láttak a címerterem megvalósításához. Dr. Donoszlovits rövidesen megalkudott egy művészi hajlamú címfestővel, Steiner Lajossal, a főjegyző pedig egyenkint megfőzte a gazdagabb megyei armálisokat. Annak a címere került oda, aki többet áldozott a megtiszteltetésért. És máris kész volt a „Címerterem“!! Így került a régi vármegyei törvényszéki tárgyalóterem mennyezetére — a megyecímeren kívül — az a néhány, nagyobbrészt szláv nevű magyar nemesi címer, amely e boltozatos, ódon teremnek mai elnevezését eredményezte.

Tomori

Szentmihály Czóbor

Haraszthy

Bajzath

I. MEGYÉK :

A középkorban a következő vármegyék léteztek Délmagyarországon: A XI. században: Baranya, Bács, Bélavár (Belovár), Csánád, Csongrád, Kőrös, Krassó, Pozsega, Varásd (v. Várazsd), Verőcze, Zágráb és Zaránd. (Horvátország határa ekkor még a Kulpá folyó.) Tehát még Kálmán biográdi koronázása előtt (1102) 13 várispán (comes) holtbiztosan megkapta a maga pecsétjét, (Sigillum verifactionis) amelynek más pecsétől szembetűnően és könnyen megkülönböztethetőnek kellett lennie. Nélkülözhetetlen volt az ispán részére a pecsétnyomó. Nélküle nem mozdulhatott, mert a XI. századbeli főispán, de még a sokkal későbbi sem tudott írni. A pecsétet, amely kezdetleges formában a vármegye címere is volt, mindenhova magával vitte. Csak a barátok a káptalánokon, vagy megyei kongregációkon (közgyűléseken) írta meg mindent. Az „urak“ csak pecsétjeik lenyomatával igazolták jelenlétüket. A XII. században a következő megyéket kell hozzászámítanunk: Klisza, Krbava, Lika, Medvevár, Novigrád (Biográd), Spalató, Zára és Zengg; a Dunavölgyben Szerém és Valkó. A Tisza-Maros szögletben: Temes és Torontál. A XIII. században: Keve és Szörény megyék. Az Anjouktól kezdve a XIV. és XV. században egészen a XVI. század elejéig a szomszédos tartományok címereit, pecsétjeit is a magyar királyok adományozták vagy igazolták.

Lekcsel-Sulyok

Antalffy

Guthl. Országh

Maróthi

II. VÁROSOK :

A szűkebb értelemben vett Délmagyarországon a következő középkori városokról tudunk: Baranyában: Aszúágy, Baranyavár, Dárda, Erdőd, Hetény, Mohács, Pécs, Siklós és Szentlőrinc. Bácsban: Apáti, Arnót, Bács, Becserév, Ders, Fonó, Futak, Gyála, Kisdivásár, Paraszti, (Ujlak)-Pest, Szond, Titel, Vásáros-Vár, (Ópé-tervárad) és Vaskapu. Bodrog megyében: Adorján, Baja, Bátmonostor, Bodrogsziget, Czobor-Szentmihály, Dávod, Györgye, Háj-Szentlőrinc, Madaras, Szabadka, Szentgyörgy, Szeremlye, Tavan-kút, Telek és Veresegyháza. Csanád megyében: Óbessenyő, Csanád, Kanizsarév, Oroszlámos, Perjémes és Szentelt; Csongrád vármegyének, a mai Bács-Bodrog vármegyéhez tartozó részében: Kanizsa és Zenterév. Keve vármegyében: Barlád, Dombó, Horom, Igantó, Kevevár és Pancsaly. Szerém megyében: Alsóbessenyő, Bánmonostor, Bélakút (Új-Pétervárad), Chehrév, Cser, Görgeteg, Kamoncz, Karcsad, Karom, Marótvár, Nagylasz (Mandelos??), Nagyremete, Szt. Demeter, Ujlak, Ürög, Zalankemén és Zimony. A temesi monográfia szerint Kinizsi Pál temesi és bácsi főispán a Szávaparti Szentdemeter mezővárosban halt meg 1494. nov. 24-én. Temes megyében: Begenye, Berény, Borzlyuk, Bozsor, Csák, Cseri, Czikó-Vásárhely, Maráz, Rékás, Sarád, Sásvár, Temesvár és Vizes-Monostor. Torontál megye: Aracs, Becskerek, Berend, Hollós, Kökénd és Uj-Pécs. Krassó-Szörényben: Bodony, Drankó, Galád, Görgény, Halmos, Kárán, Lugas, Miháld, Sebesváralja, Szörény, Szörénytoronya és Orsova. Valkó megyében: Aszlány, Erdővég, Gyekovár, Ispánmege, Kórógy, Lovász, Lócs, Iláncs, Nemestorda, Sőd (Chewd?), Szentjános, Szentlászló, Szentmárton, Szentvince (Vinkovci??), Tárnok és Valkóvár. Zaránd: Érsomlyó, Kenéz, Komjátí, Lippa, Marzsina, Mezősomlyó, Sólmos, Tord, Zombor (Kiszombor?).

A felsorolt középkori délmagyar városok valamennyije rendelkezett ismert és részben nem ismert címeres pecséttel, mert a legkisebb szabaddalmi felruházást amellyel bírtak pl. még a vásárjogot sem lehetett volna címeres pecsét nélkül gyakorolni. Annál inkább nem lehetett volna gyakorolni azokat a szélesebbkörű

kiváltságokat sem, amelyekkel egyik-másik város már a tatárjárás előtt is birt. Volt köztük mezőváros, királyi város, törvénykezési és megyeszékhely. Futaknak pl. árúmegállítási joga volt és vámot szedett; Szond városból kereskedő, iparos- és halászcéhek külön-külön szabadalmi címerét is ismerjük a középkorból; Lipán királyi pénzverdéről tudunk, sőt Temesvár nyolc éven át (1215—23) ez ország fővárosa is volt. A legrégebb ma is használatos városi címer a felsorolt városok közül Zenta város kulcsos címere, amelyet 1504-ben II. László adományozott, míg a többi majdnem valamennyi a középkori magyar címertradíciót félredobva Habsburg-házi királytól nyert, török idő utáni címert visel, dacára annak, hogy ismeretes a középkori boldog magyar időből származó régi címere is. Pedig egyáltalán nem volna utolsó dolog, ha a régi a középkori magyar címertárból szednők elő és helyi illetékesség alapján a jelenleg fennálló községek viselnék pecsétjükön a történelmi értékű városi és családi címereket, vagy ilyeneket a meglévő címerbe belefoglalnának. A mostani Országzászló adományozás mellett sok helység örülne ilyen ajándéknak... Így pl. Bács megyében örömet vállalkozna Zombor vagy Baja arra, hogy címerébe foglalja az ősi Czobor család címerét, Szabadka és Madaras Szilágyi Mihály vagy Hunyadi János címerét; Bács, Kinizsi Pálét; Ujvidék Töreffy Péter (Bánk-bán) címerét; vagy Óbecse a Becsei Gergelyékét; Szond község sem utasítaná vissza, ha az 1448-ból ismert csizmadia céh pecsétjét községi pecsétül vagy címerül adományozzák. Hasonlóan Baranyában Siklós is joggal viselhetné Guthi-Ország Mihályét, különös tekintettel arra, hogy ez a család az olygarchák legnagyobb féktelenkedése idején is puritán becsületes maradt; vagy Dárda község is igényt tarthatna Csezmicsei János (Janus Pannonius) pecsétjének használatára.

Temesvár

Vingárthi-Geréb

Ujlaki

Garai

III. CSALÁDOK :

Délmagyarország armális családjai annyi kiváló embert, sőt országnagyot adtak a középkorban, hogy teljes felsorolásuk ismertetésünk keretében nem lehetséges. Mégis mutatóba meg-

nevezünk néhányat és néhány címertanilag érdekesebb ismert címerrel illusztráljuk: Balázs (pécsvárad), Bátmonostori, Becsei-Gergely, Brankovics, Csáki, Csemény, Czobor, Dóczi, Doroszlói, Erdődi, Futaki (Dénes nádor), Garázda, Garai, (Gorján, Pozsega vármegye; a cselád a bodrogszemeyi Garán csak birtokos volt). Geréb-Vingárti, Guthi-Ország; Haraszti, Herczegh-Szekcsői, Horogszegi-Szilágyi, Hollós-Hunyadi (Serbán), Kanizsai, Kamonczai, Kerecsényi, Kinizsi, Mágócs-Szente, Máréfi, Maróti, Monoszló, Mizse, Laczkfi, Perényi, Pekri, Radics-Bózsics, Rozgonyi, Súlyok-Leksei, Somi, Szalántai, Szerémi, Szentgyörgyi, Szilyánovics, Szondi, Tallóci, Tetélleni, Tomori, Tórefi, Töttösi, Thuróczi, Újlaki, Vajai, Vitéz. Dunai admirálisok, hadvezérek, bánok és koronaőrök e címeres nevek viselői. Kettő vitte a nádorságig, egy kormányzó lett és hárman a királyi trónig emelkedtek. A szerb történelem Szilágyi Mihályt mint szerb királyt Szvilojevnek nevezi; a nép ajkán monda őrizte meg hősi halálát. A megszállás alatt róla nevezték el Szilágyi bács megyei községet Szvilojevónak. Ujlaki Miklós pedig az utolsó középkori bosnyák király volt.

ÚJKORI CÍMEREK:

A török hódoltság utáni délmagyarországi címerek, amelyeket I. Lipót, I. József és III. Károly adományozott, lényegesen elütnek a középkoriaktól. III. Béla alatt a magyar címereknek kettős, sőt hármas keresztet is tartalmaznak és némileg a bizánci címerek befolyása alatt állanak. Az Anjouk korában jött divatba a structollas sisakdísz nemcsak a címerkultuszban, hanem a valóságban is, mert a structollas armális a valóságban is annyi tollat viselt sisakján, ahányat a címere ábrázolt. Temérdek pénz mehetett ebben a korban Velencébe, Raguzába és más tengerparti városokba az előkelőséget illusztráló structollakért és I. Lajos nagy birodalmában sok olasz gazdagodhatott meg sisaktoll szállítással... Ez a szokás fennmaradt egészen a mohácsi vészig.

Az újkori Habsburg császárok címerkultusza már nem volt ily költséges passzió. Hiszen Délmagyarországra csak olyanokat telepített a birodalomból, akik szegényen jöttek régi hazájukból és itt szerezték nemesi címereiket az új Délmagyarországon. A császárok elsősorban „Electus Romanorum Imperator“-i minőségben adományoztak; a címerfestők erősen keverték a címerelemeket német-rómaikkal és a Gesta Hungarorum korabeli jellegzetes magyar címerek feltámadásának minden útját elválták. Még I. Ferenc József, sőt IV. Károly idejében is fekete volt a sas (aranyalapon) a régi magyar fehér turul helyett.

Mivel az újkori városok és községek címerei ma is változatlanul úgy festenek, ahogyan az 1905-i belügyminiszteri kötelező hitelesítés idején az Országos Levéltárban elhelyezték, ezekre felesleges itt kitérnünk, ámbár ez is szórakoztató volna. Az újkori címeres családok azonban különösen Mária Terézia után oly bábeli tarkaságot mutatnak, akárcsak viselőik nevei. Nincsen a kerek világon még egy ország, amely annyiféle elemet nacionalizált saját nemesei rangjára, mint amennyit Magyarország déli részén a XVII., XVIII. és XIX. században armális nemesekké avatott. Az sem volt már akadály, ha a felosztott határország volt szerb, tisztjei megmaradtak görög óhitűeknek, amikor nemesi rangra emelték őket. Ezt nyilván avval lehetne indokolni, hogy Bécs elismerte az elődeik katonai érdemeit a török háborúk idején és ha már elvették határőri kiváltságaikat, valamivel mégis kárpótolni kellett őket.

*

A délmagyar címerek történelmi hátterét is kiszínezzük. Az ismertetés nagyon is hiányos volna, ha nem adna számot arról, hogy hány évszázad patinája vonta be egynémelyiket. Nemcsak azért, mert a címertulajdonosok között a magyar nemzet történetének általánosan ismert nagyjai feltűnő számban szerepelnek, hanem azért is, hogy címertanilag és címertörténelmileg is rámutassunk néhány kevésbé ismertnevű, de heraldikai szempontból érdekes és ritka címerre.

A vármegyék közül alighanem Bácsvármegye címere a legrégebb. Szerb források arról is tudnak, hogy Bácsott már a honfoglalás előtt is létezett szláv-keresztény püspökség, amelynek székesegyháza Szent Pál főapostolnak volt szentelve. Az első ismert bácsi főispán Vid (v. Vidó) éppen akkor főispánkodott, amikor I. Endre és Salamon alatt pogány visszahatás dúlt Magyarországon. De Bácsban az akkori egyházpolitikai zűrzavarban nemcsak a pogányláadások miatt nem volt könnyű főispánnak lenni, hanem azért sem, mert erre az időre esik a görög egyházi szkizma: (1056). Talán Vid főispán, talán az akkori püspök érdeme volt, hogy a bácsi egyházmegye a kettészakadás után a latin egyházhoz került. Vidről csak annyit tudunk még, hogy a magyarórádi csatában a hercegek oldalán küzdve elesett (1074), míg a püspöknek a nevét sem ismerjük. Az említett források szerint I. László alatt éppen ezekre az érdemekre való tekintettel emelték a bácsi püspökséget érsekségi rangra. A politikai megye pedig átvette az egyházmegye véd-szentjét és címerét. Így jutott Bácsvármegye mind a mai napig fennmaradt könyveskardos főapostoli címeréhez (Schaffarik, Hilá-ion Ruvarac).

Koller nyomán Várady Ferenc Pécsset is tud honfoglalás előtti

címeres egyházmegyéről (Öttemplomos címer: *Quinque Ecclesiae*), de az első megyei szervezkedés idején (1031) Pécs kizárólag egyházi szék lehetett, mert Baranyának első megyeszéke Baranyavár volt. A többi déli vármegye mind későbbi alapítás: Csanád (1033), Belovár, Kőrös, Varazsd (1062), Valkó, Temes, Zágráb (1081), Szerém, Torontál, Keve (1185), Macsó, Krassó (1264), az ozsrai, szőrényi és havasalföldi vajdaság pedig még csak az Anjouk alatt keletkezett.

Zentán kívül, amint már említettük, nincsen délvidéki város, amelynek címere ma is használatos. Címertörténetileg azonban meg kell említenünk, hogy a zágrábi káptalan mindmáig azt a középkori pecsétet használja, amelyet már I. László idejében használt mint magyar káptalan.

A többi mind újkori címer és pecsét.

Heraldikailag talán Temesvár címere volna a legérdekesebb: A címert II. József adományozta 1781-ben: Felében vágott, felső részében hestíott. A felső jobb szögletben „a négy folyó Magyarország címeréből véve“ (sic!), a bal szögletben pedig a régi vár torony. Alul kék alapon, zöld mezőben, a Temes-folyóból eredő Béga-csatornával körülzárt régi erős vár. Jobb felső szögletében a felragyogó arany nap, a balszögletben a fogyó ezüsthéhold. Szív-pajzs (*pars senti pectoralis!*) a közös koronával díszített császári sas II. József „császár!“ — nevének kezdőbetűivel, ötágú aranykorona (Takaró nincs). Pajzstartó: két ágaskodó fehér ló (telemona), ami a teherviselést és szolgáltatást jelképezik. (Dr. Szentkláray Jenő, Temesvár története 87 o.).

Érdekes Szabadka címere is (1779), mert beszélő címer olyan vonatkozásban, hogy akkor Szent Máriának hívták a várost. Zombor címerében (1747), sok vitát okozott a sisakdísz oroszlán kezében levő „piros-kék zászlócskán a (3) hármas szám. A szerb heraldikusok szerint a ciril „Z“ és a város nevének kezdőbetűje. A „Magyar Városok“ című műben Zombor zászlója alighanem sajtóhiba folytán Pestszentlőrincceel van felcserélve, mert 1905-ben Zombor részére szabályszerűen igazolták a kék-piros lobogót. Ujvidék címere (1748) vízperton hármastornyú vár, felette békegalamb: Helyrajzi címer, bár el kell fogadnunk a tételt, hogy a címer nem térkép. Becskerek (1769) pecsétje érdekes: (Mária menyemenetele), Nagykikinda (1873) a déli városok között az egyedüli Szent Koronás címer. És mind a többi város címeréről is volna valami mondanivaló, de valamennyi közül — Zentán kívül — ösmagyar címertani vonatkozása egyiknek sincsen, dacára annak, hogy a színek, fémek és pigmentek csaknem tobzódnak rajzaikban.

A családi vonatkozású címerek is csak a legritkább esetben tartalmaznak ősi, magyaros elemeket. Oly kevesen, hogy akár fel

is sorolhatjuk névszerint az adománylevél évszámával: Almásy 1633, Antalffy 1634, Bajzáth 1669, Bezerédy 1430, Beniczky 1269 (hattyús címer) Cseh-Lévay 1292, Czobor 1334, Dessewffy gr. 1420, Erdődy 1439, Garai 1245, Geréb 1252, Haraszi 1348, Herczegh (Szekcsői) 1177, (III. Béla első címereiből, a család utolsó físarja, Imre, I. Ferdinánd főudvarmestere 1527-ben meghalván. vele a család kihalt. Címerét a Szekcsői család örökölte). Jaukó 1626, Kisvárday 1244, Maróthi 1243, Országh (Guthi) 1398, Serbán (Hunyadi) 1344, Súlyok-Lekcsey 1459, Szentgyörgyi 1309, Újlaky 1252.

E címerek valamennyije jellemző a korra, amelyben adományozták.

Az újkori címerek között is akad érdekes, ha nem is magyaros; közöttük sok a beszélő, sőt ordító is, ha ilyen kifejezéssel is szabad osztályoznunk. Van köztük I. Ferenctől adományozott olyan magyar nemesi címer is; Vucsetich 1652, (Pedes & Eques), Mocsonyi 1783 (Foen), Csávossy 1723 (Laborantes Deus adjuvat). Az Ottlyk címer (1688) pedig betűs: („L“-betű felett háromágú korona) és Cottmann 1765 (két „CC“-betű felett háromágú korona). Azonfelül van egy hűbéres fejedelmi palástos címer is: Brankovics 1430, amelyet I. Lipót 1685-ben megújított. És végül van egy sajtáságos anachronizmus is: A Vujevich címernél (1690), oly időből látunk sisakdísznélküli arma brevátának látszó hiányosságot, amely legalábbis furcsa, mert azidőtájt a sisakdísz már nem maradhatott el. Szerb források Vujevich Gligorije 1690-i szabácsi várkapitányt még görög óhitűnek tüntetik fel és lehetséges, hogy I. Lipót korában ezért a hibáért elfelejtették a sisakdísz a címeren feltüntetni.

Bajor Gyula

Móricz Zsigmond

Hónapokig készültem rá, hogy elolvassam második könyvét Rózsa Sándorról, de csak tegnap este jutottam hozzá. Akkor sem olvashattam sokáig, éppen hogy megérintett az ő derűs, tiszta szelleme, szívem együtt vert műve ritmusával, megcsapott ennek a hatalmas éposznak forró szele és hangulatát magammal vittem az álomba.

A reggeli lapok még csak hirtelen megbetegedéséről számoltak be, de tíz óraker — más szomorú események részletjelentéseit lesve — az ő haláláról adott hírt a rádió. S most itt ülök az írógép előtt és borzalmasan gyötrődöm, hogyan találjak nyugodt szavakat, amelyek csak megközelítő képet adnak az ő nagyságáról. Ő rá nem lehet a fájdalom zavartalan érzésével gondolni, róla nem lehet kegyeletes szavakkal beszélni annélkül, hogy gondolatainkba bele ne szólnának a kérdések: mi lesz irodalmunkkal nélküle, milyen irányt vesz a magyar próza, s hová vezet a mellőle indult népi mozgalom útja?!

Nem szervező, hanem alakító és nevelő erő élt benne. Képtelen volt maga köré gyűjteni egy tábor-t az elgondolásaihoz híven lázban és munkában tartani. Túlságosan a műveiben élt ahhoz, hogy vezéri szerepbe kényszerüljön. Individuális természete csak az írásban tudott maradéktalanul feloldódni, s hatása kizárólag művein keresztül érte szellemi életünket és ejtette varázsba az utána következő nemzedéket.

Jelentkezésétől fogva mind a mai napig izgalomban tartotta a magyar közvéleményt. Hogy ma népi és szociális reformokról beszélünk, az ő munkáiának eredménye. Ő volt a magyar nép legfőbb szószólója. Alig van egy-két könyve, amelyet nem róla írt. Pedig sokat dolgozott, rendkívül termékeny volt. Művei — mintegy 70 kötet — kitesznek egy kisebb könyvtárt. Jókai óta nem volt nála termékenyebb író.

Egy-egy alkotása szünetében azonban éberén figyelt, kezét az ország és az irodalom ütőerén tartotta. Semmi sem kerülte el a figyelmét. Ha csak tehette, vonatra ült, Kecskemétre, Debrecenbe, Szegedre utazott. Garabonciás kedvvel ment a nép közé és felfrissülve, élményekkel megrakodva tért vissza, hogy színes krónikáiban gazdag humorral és együttérző szívvel írja le megfigyeléseit, az összehordott nyersanyagot pedig az ő sajátos művészetével átlényegítve valamely nagyobb alkotásában röjia le adósságát géniuszával szemben.

Közvetlenül a Délvidék felszabadulása után a Bácskába is lejött, megcsodálta a nagyhozamú földeket, óbectesi és teme-

rini parasztokkal beszélt s kikérdezte az itteni írókat addigi életükről, helyzetükről, terveikről. S utána mindjárt felszólított, hogy küldjek anyagot lapjának, a Kelet Népeének, mert propagálni akarja a délvidéki irodalmat. Aztán hosszú levélben lelkesen jelentette, hogy készen van a bácskai szám. Ebből a kedves leveléből iktatok ide egy részletet, amely egyben bírálat is:

„Szeretném, ha megmaradnátok velünk és írnatok ezután is. De a szociális szempontokat jobban ki kell építeni. Írásaitok szépek, de mintha nem mentek volna át azon a szociális izzáson, amin a felvidékiek és erdélyiek egy csoportja már átment. Mi a magyar sorsproblémák lapja vagyunk. Ezt a bácskai írásokon még nem látjuk úgy, mint mikor az erdélyiek az év elején bejöttek.“

De ezután sem szűnt meg törődni a délvidéki irodalommal. Ismételtén kért kéziratot: „számotokra szívesen csinállok mindig helyet“ — írta és alig két hete Debrecenben tiltakozott a Kalangya megszüntetésének gondolata ellen, támogatásáról biztosítva bennünket.

Ezen az atyai jóindulaton kívül azonban, nekünk délvidékieknek is többet adott ő a műveiben. Feltárta előttünk a magyar multat, nem úgy, ahogyan a történelem-tudósok megmutatták, hanem a maga élő valóságában, népi legendákból és nemzeti mithoszból újjáköltve. Megmutatta a jövő útjait, amelyek a természet törvényeihez híven csak a mélyből vezethetnek igazán magasra.

Ma el sem tudjuk képzelni, hogy magyarabbul írni, a magyar népi lélekhez illőbb nyelvezetet találni az övénél lehetséges volna. Az ő prózája talán már nem is egyéni; benne léleklzik az egész nemzet.

Írói jelentőségét hamarosan lemérik majd az irodalomtörténészek. Társadalmi hatását a szociológusok. Nyelvének zenéjét, ritmusát kiszámolják a nyelvtudósok. De, hogy árnyéka meddig nvülük a jövőben, azt már csak az utánunk következő századokban fogják megállapítani.

Ő csakugyan a nemzetnek egy természeti tüneménye volt. Amíg élt, talán nem is látszott oly magasnak az a csúcs, amelyről letekintett, mint most, hogy meghalt. Nemrég vele együtt jót mulattunk kirándulásain a szellemidézők társaságában, s most mégis oly nehéz elhessegetni a kérdést; nem más-világi fejealját igazgatta-e ebben a furcsa gyülekezetben? Nem ösztönös keresése volt-e ez a továbbélés lehetőségének?... Akármilyen volt, egy bizonyos: Móricz Zsigmond sokáig fog élni műveiben. S emléke oly tiszta marad, mint amilyen tiszta és világos volt munkája.

Herceg János

GYÖRFFY ISTVÁN:
MAGYAR NÉP, MAGYAR FÖLD
 Budapest, 1942. Turul kiadás.

Gyórfy István azok közé a nagy tudósok közé tartozik, akiknek a munkásságát csak most kezdjük kellően érteni és értékelni. Munkásságának eredménye a mai magyarságkutatásunk alapkövét jelenti. Végső következtetéseiben tanítása majdnem mindig örök-érvényű, nem is beszélve arról, hogy milyen tanulságos. A korán elhunyt professzornak az élete valóban egybeforrott a magyar néppel és a magyar földdel. Ezt az egybeforradást elsősorban mi is tapasztaltuk, akik közvetlen környezetében tanítványai voltunk. A néppel és földdel való közösségeről szemléletes képet nyújt a legújabbban megjelent könyve is, amely azokat a tanulmányokat foglalja magában, melyek főleg településtörténeti természetűek. Nagyobbrészüket már megjelent nyomtatásban is, azonban egyik-másik igen nehezen hozzáférhető helyen. Kisebbrésze pedig előadásait, szóiban vagy rádióban tartott felolvasásait foglalják magukban. A sajtó alá való rendezést fia: Gyórfy György végezte. Az összegyűjtött anyag elég egységes elrendezésű. Legtöbbje arra a vidékre vonatkozik, ahonnan maga Gyórfy István is származott, a Nagykunság vidékére. De a Nagykunság mellett kiterjed figyelme az ország távolabbi része felé is, így külön tanulmány tárgyává teszi a matyók eredetét, a Hajduság kialakulását, vizsgálja a Fekete-Körös völgyét, Délbihart, Erdélyt, stb. Mondhatjuk, hogy Gyórfy István volt a legmagyarabb érdeklődésű néprajztudósunk. A trianoni határok előtt is főfeladatának tekintette a törzsökös

magyarság néprajzi vizsgálatát, különösen az Alföld népe nőtt szívéhez a legjobban. Egyetemi előadásaiban és meghitt szemináriumi órákon is erre nevelte a hallgatóit, mindezt azonban kényszer nélkül tette, azonban annál eredményesebb volt, minden rábeszélésnél. Körülötte alakult ki a Táj és Népkutató Intézet és később Központ. Bizonyos, hogy vezetése alatt egy egész sajátos nevelési gárda került volna ki, mint ahogy a mai tanítványai is sokan Gyórfy nyomán haladnak és az általa taposott utakat próbálják járni.

A Magyar nép, magyar föld-ben különösen a kunokról írottak emelkednek ki. Nincs még egy olyan írásunk, mely akkora szeretettel foglalkozna ezzel a népcsoportunkkal. Gyórfy-félek köszönhetjük, hogy ezt a legmagyarabbá vált népcsoportot az ő kutatásai nyomán közelről is ismerjük. Oly szépen és szeretettel ír róluk, hogy mintaolvasmánynak ajánlhatjuk minden kezdő ethnografusnak. Itt most nem akarunk rátérni a Nagykunsági Krónika méltatására, benne pl. a Szilaj pásztorok c. fejezetre, hanem azokra a fejezetekre, melyek a Magyar nép, magyar földben találhatók. Természetesen ezek nem egyforma értékűek, minthogy maga a szerző is másképpen írta az egyiket, és másképpen a másikat. Van közöttük szigorúan tudományos tanulmány is és van népszerű, ismeretterjesztő cikk is. De ezek egyáltalán nem ütök, sőt hasznosan kiegészítik egymást. Gyórfy Istvánnak valóban „Arany Jánosra emlékeztető szép magyar nyelvete van, a bonyolult tárgyakat is élvezetesen, világosan adja elő, egységes veretet ad az egész kötetnek”. Nem kevésbé ki-

sebb szeretettel foglalkozik a nagykunokból elkeveredett hajdusági magyarsággal sem. Kutatásai nyomán megelevenedik az egész törökvilági élet az Alföldön. Eredetük, településük és minden egyéb problémájuk világossá válik előttünk.

A földet az emberrel együtt nézni, ez volt Györfly István alapelve. Ezt mutatja a legszebben a fekete-körösölgvi magyarságról írott dolgozata. Először a tájat, majd a szűkebb lakóhelyet, az emberi közösségeket, azok összetevőit, a családokat tette vizsgálat tárgyává. Ezzel párhuzamosan megfigyeli a tárgyi-néprajzi világot is és credményeit ezekhez mérten szabja meg. Ezek a dolgozatai tudományos értékűek és minden további kutatás számára példamutatóak, az olvasó számára kissé szárazabbnak is látszanak, de akik ismerik Györfly István munkáit, jól tudják, hogy a tudományos rendszer mögött egy egész világ rejtetik, benne van a magyar élet a maga teljességében.

A sajtó alá rendező Györfly György szerint Györfly István munkáinak kiadása még tovább rolytatódik. Őszinte örömmel és lelkesedéssel várjuk a további köteteket. A helyes magyarságismeretet elsősorban azzal kell szolgálnunk, ha mindazt közreadjuk, amit elődeink már elvégeztek, kikutattak. Györfly István tudását, munkásságát felmérhetetlennek tartjuk, végtelen nagy mulasztás volna, ha abból csak egy morzsányi is elveszne. Szükség van rá elsősorban tudományos, másodsorban nevelői szempontokból. Györfly Istvánnak nevelői szerepe van még halála után is és ezt mindenképpen érvényre kell juttatni. A nagy tudós emlékét

czeknek a feladatoknak elvégzése által ápolhatjuk legmegfelelőbben.

Márkus Mihály

MÁTHÉ ELEK: AMERIKAI MAGYAROK NYOMÁBAN

Dante-kiadás, Budapest, 1942.

A kibontakozó új világháború első félcisztendejében, úgyszólván „kapuzárás előtt” indult el napkelet helyett napnyugatra, új Julianusként Máthé Elek, hogy meglátogassa az északamerikai magyar népszigeteket és tájékozódjék jövődjük, sorsuk felől. Három hónapig tartózkodott künn Amerikában Máthé Elek s ez a három hónap elegendő volt számára, hogy Newyorktól kezdve egészen Csikágóig bejárja a nagyobb magyar településeket s hazahozza vágyait, kívánságait, üzenetűket az óhaza magyarsága részére.

Máthé Elek hozzávetőleges „vámitása szerint (jórészt Kosáry Domokos és vitéz Nagy Iván becslései alapján) közel hatszázerre lehet tenni az Amerikában élő magyarok számát, eszerint az északamerikai magyarok jelenleg a világ legnagyobb egy államban élő magyar nemzeti kisebbsége. Az amerikai magyarság kérdése természetesen nem olyan egyszerű, mint első pillantásra látszik, hiszen itt már nem egy, hanem két-három nemzedékről van szó, olyan nemzedékről is, amelyek már odakünn, Amerikában születtek s amelyek sokszor már magyarul sem beszélnek, de származásukban még tudatosan magyarok. A felszabadult Délvidéken különösen nagy érdeklődéssel lehet olvasni Máthé Elek könyvét s annak is azt a részét, ahol a hazatelepítés esetleges lehetőségeiről ír. Ez a hazatelepítés az amerikai magyarok véleménye szerint (de Máthé Elek véleménye szerint

is) nem alkalmazható az amerikai magyarság teljes egészére, hiszen az itt letelepült magyarok jórésze már nem földművelő és így természetesen ebből a szempontból már nem is jöhet a földbirtok-reformmal kapcsolatban, de nagyrészüket még mindig haza lehetne hozni, mint rendkívül képzett és kitűnő szakmunkásokat, akik minden bizonnyal nagy hasznára lennének a fejlődő magyar gyárparnak. A mai háborús időkben persze nem lehet erről a hazatelepítésről mint időszerű feladatról beszélni, de számolni kell azzal, hogy a világháború befejezése után a megnagyobbodott Magyarország minden egyes fiára szüksége lesz és a korszerűen kifejlesztett ipar már legalább is megközelítheti azokat az igényeket, amelyek az amerikai magyar munkások előtt ma természetszerűeknek látszanak. (A jól kereső amerikai magyar munkás házában ma már nem fényezés a saját gépkocsi, vízvezeték, fürdőszoba, központi fűtés stb. s remélhető, hogy a szociálisan fejlődő Magyarország a háború után ezen a téren legalábbis megközelíti majd a nyugati világrészt.) De reálisan számolni kell azzal is, hogy a kinti magyarok jórészt nem lehet hazatelepíteni s gondoskodni kell arról, hogy a nyelvében már nem, de érzésében még tudatosan magyar az óhaza hasznos képviselője legyen Amerikában.

A nagy háború azóta, sajnos, minden kapcsolatot megszakított az óhaza és az amerikai magyarok között, de Máthé Elek könyve jó figyelmeztető arra, hogy fel kell készülnünk a világháború utáni időkre és egyetlen pillanattig sem szabad megfeledkezniünk, hogy a távoli világrészekben, elsősorban pedig Amerikában száz-

ezerszámra élnek magyarok, akik még sokat jelenthetnek hazájuknak, akár úgy, hogy visszatelepednek, akár pedig úgy, hogy a legszorosabb kapcsolatok kiépítésével továbbra is megtarthatók nemzetüknek. Az amerikai magyarságnak jó híre van, értékes, szorgalmas emberanyag (Amerika bűnjügyi statisztikáiban egyetlen kivégzett magyar sem szerepel) kitűnő munkás és ha farmer, nagyszerű földművelő. Jórésze ma is hazavágyik, másik része pedig, amely már az asszimiláció útján van, tudatában őrzi magyar származását s ez is sokat jelent. Reméljük, Máthé Elek könyvét sok magyar gondolkodóember olvassa el és a magyar társadalom rendszeresen felkészül ennek a fontos kérdésnek is a mostani háború után történő megoldására.

Csuka Zoltán

MAGYAR ÚTTÖRÖK AZ ÚJVILÁGBAN

Ács Tivadar könyve. (László Károly 1850—67. évi feljegyzései a Kossuth-emigráció amerikai életéből.) Láthatár kiadás.

A hazaszeretet, a küzdenitűdás, a dolgozó magyar kéz, az akarat és az emberi erő hőskölteménye ez a könyv. Néhol nagyon izgalmas, filmszerűen peregnek az események, néhol száraz, történelmi adatokra támaszkodó, napószéri.

Az idegenbeszakadt magyarok küzdelmes életét mutatja be a Kossuth-emigráció idejében. Ilyenkor mindig kinzó önvád marcangolja a szívünket, amikor az újvilágba szakadt magyarjainkról hallunk, mert arra gondolunk akaratlanul is, hogyha „ha az effajta s a világ vadonjait feltáró magyar mérnökök pionírok, az emberiség leghasznosabb egyedei egyszer hazajöhetnének s itt az

európai élet állóvízének kellős közepén megásnák az igazi romlatlan magyar élet nagy kiadásának árkaít, akkor talán megérténénk, „mi van azon sírnivaló“ ha a furmányos székely parasztnemes Nemegeyi, meg a kun parasztnemes László befogják az újvilág vadonjainak indiánjait, hogy mahagonit és ne kukoricát termeljenek. Ez a napló bizonyosságot tesz arra is, hogy ha az ősvadban megszólal a szív, magyarul szólal meg, s ha magyarokat akarunk találni, ne mindég ott keressük, ahol azt hivatalból veljük feltalálni, hanem nézzünk szét mindenfelé, amerre Csaba királyfi útja elér s ahol „négy-öt magyar összehajol“.

A napló hősei magyar mérnökök, akik magyar akarakteróvel, küzdenitúdással, lendülettel dolgoznak a megélhetésért. A Láthatár, amely már tíz éve figyeli a külföldi magyarok életét, nagyon értékes munkát végzett e könyv kiadásával.

Illés Sándor

MAGYARORSZÁG ÉS A BALKÁN

A Magyar Külügyi Társaság kiadása, Budapest, 1942.

Két évtizedes erőgyűjtés után a történelem újra kitégította a magyar horizontot. A kisebbségi sors keserű, de jó iskola volt ahhoz, hogy a magyarság a nemzetiségektől szincs végckben is megtalálja önmagát, s kinyiljon előtte az út az ígéretebb jövő felé. A történelmi hivatástudat fölismerése nemcsak újabb figyelmeztetés, hanem parancs is, hogy a tökéletes magyar szemlélet kiteljesedéséhez a mellettünk élő nemzetek kultúrájának ismerete is szükséges. Meg kell ismerni a dunavölgyi népek sajátos szellemét, meg kell világítani, milyen kapcsola-

tok fúzik a kelet-európai népekhez. Ezen a tájon évszázadok óta egybefonódott a kism nemzetek kultúrája, — és a kultúrhatások történelemben rejtező szálainak kibontása magyar feladat. Az idő megint közelebb hozta Keletet és a Balkánt Európához, s „Magyarország gazdasági és politikai jövője ma délfelé jelentőségtejjesebb, mint valaha is“. Szeleni és politikai elhivatottság az, amely a magyarság útját az égő Balkán felé nyitja meg és a pánszlávizmus indította eszmék romjain mcgteremti a békés együttműködés föltételeit.

A Magyar Külügyi Társaság Balkán-bizottságát is ez a gondolat hívta életre, s hogy ez a tudományos alakulat több a hangzatos névnel, azt munkásságának komoly eredménye is igazolja. A tudományos társaság Gál István szerkesztésében most adta ki a Balkán-Könyvtár első kötetét „Magyarország és a Balkán“ címmel. A könyv bevezetőjében a szerkesztő történelmi távlatban világítja meg a Balkán szerepét a magyar kultúrpolitikában, s a szálak kiinduló pontjait kutatva visszanyul a XVIII. és a XIX. század magyar tudománytörténetébe. Középeurópa, Délkeleteurópa és a Dunatáj problémáit meg lehet találni a múlt század magyar gondolkodóinak és politikusainak munkájában éppúgy, mint a századforduló és a viágháború után is a nagy magyar írók és tudósok műveiben. Az elméletben közel egy évszázadig erő gondolat most testesedett élő valósággá, s talán majd most siklik át a cselekvés mezejére, hogy politikai és gazdasági vonalon is kiépítse a „középeurópai rendszert“. Ezért kell „állandóan ébrentartani a dunai népek lelkében a közös középeurópai

vonások tudatát", az egymásrautaltság hitét és az időszerű közép-európai kérdések megoldásával elősegíteni a közös jövőt. A közép-európai rendszer kiépítésében a magyarság elsőbbsége és elhivatottsága nemcsak kultúráján, hanem földrajzi fekvésének történelmi fontosságán is áll. „Természetes, hogy a szellem itt úttörőket, kalauzként és tanácsadóként kell, hogy szerepeljen“.

A magyar Balkán-kutatás múltját, jelenét és jövő feladatait írók, tudósok, a magyar kultúrélet legelső munkásai világítják meg. Így: Eckhardt Sándor a megüresedett egyetemi szlávistikai tanszék betöltését sürgeti, Elekes Lajos a Balkán-kutatás központosítását tartja szükségesnek, Fekete Lajos, a Délvidékről elszármazott kitűnő író és költő a történetkutatás tényleg jelöli meg a feladatokat török-magyar vonatkozásban. Galla Ferenc egyháztörténeti, Galdi László filológiai, Gunda Béla néprajzi kutatások alapjait fekteti le, Hadrovics László, Horváth Endre, Horváth Jenő, Jánossy Dénes, Kardos Tibor, Kniezza István, Makkai László a kultúrkapcsolatok tüzetes ismertetésében vélik a jövő feladatait legeredményesebben szolgálni. Pukánszky Béla a magyar-szász-román kapcsolatok

adatait egészíti ki, s főleg a szász kérdés kutatására irányítja a figyelmet. Szabó Pál Zoltán a Kárpát- és a Balkán-Medence földrajzi összefüggéseire hivatkozva a köztö elválaszthatatlanságát bizonyítja. A már-már divatossá vált felületes szintézisek ellen foglal állást és a tudományos kutatásokban az alapos, kevesebb babérral ígérő tökéletes analízisnek ad elsőbbséget. A könyv utolsó fejezetében ugyancsak a fentti írók és tudósok világítják meg a Balkán szerepét a magyar közvélemény előtt.

Az értékes könyv, amely Csuka Zoltán „Láthatár“ című kisebbségi szemléjének különnyomataként készült, úttörő munka a magyar tudományos világ délkelet-európai feladataiban. Külpolitikai szemléletünkben hatalmas hézagot pótol, mert beleviszi a magyarság köztudatába azokat az ismereteket, melyek a közép-európai elhivatottságot szilárdítják meg minden gondolkodó magyarban. És a Balkán-Könyvtár elkövetkezendő kötetei igazolják majd azt is, hogy ez a törekvés „nem lehet muló divatoltnak alávétve“, hanem a tökéletes kibontakozás felé haladva „mindenféle politikai változások közt is változatlan maradnak“...

Lévay Endre

KALANGYA

A DÉLVIDÉKI MAGYAR KÖZMŰVELŐDÉSI SZÖVETSÉG IRODALMI ÉS
KULTURÁLIS SZEMLÉJE

Szerkeszti: HERCEG JÁNOS

Szerkesztőség: Zombor.

A szerkesztésért és kiadásért felel: **Blazsek Ferenc**, Ujvidék

„Uránia“ nyomdai műintézet és kiadóvállalat (tul. Kelemen János), felelős
nyomdavezető Frank József, Ujvidék, II. Rákóczi Ferenc út 50